

A KRÚDY-EFFEKTUS KODOLÁNYI JÁNOS *BOLDOG MARGIT* CÍMŰ REGÉNYÉBEN

Szövegolvasat

C S A P Ó J U L I A N N A

1. A KRÚDY-EFFEKTUS

A Krúdy próza jellegzetességeit vizsgálva állapította meg Bori Imre ezt a sajátos műteremtő elvet¹. A szövegrészeket jelentésgazdagító hatásáról van szó, mely részeket elsősorban a prózai művek képvilágában mutatkoznak meg. Ily módon „a regénynek úgynevezett életanyaga kerül át a cselekmény szférájából a szövegháttér szférájába, a »mozgóbból« a statikusba . . .”². Effektuskiváltó tényezők lehetnek a hasonlatok, a makroképek, a névhasználat. A jelentéktelenné tűnő részeket „egybeolvasva” gazdagítják, nyomatékosítják a cselekményt és „a szövegháttér részletei, a mikrorealitás az írói tudatosság jeleként az eszmei mondanivaló mágneses pólusai felé irányulnak”³. A regényjelentés mélyrétege mutatkozik meg, hiteles világ épül a szereplők mögé, köré.

2. A REGÉNY SZERKEZETE

Kodolányi regényének a kezdőállapota a főhős, Margit ébredése. Míg a kislány nyűgös, kedvetlen, addig környezete, ill. Katerina soror ellentétes tulajdonságokkal jelenik meg, ő mosolyog. A regény végállapota, a halál elavássszerű állapotnak is tekinthető, hiszen Margit anyira szép halott, mintha aludna. A környezet, a sororok most sírnak, míg Margit életében a boldog eltávozást, a beteljesedést jelenti.

Nemcsak a mű kezdete és befejezése jellemezhető az ellentét szövegszervező erejével, hanem a regény egésze. Margit két világ között vergődik. Egyrészt a külső, világi élet, a gyarló emberi természet hatásának van kitéve, másrészt a keresztény önfeláldozás, erkölcs és életvitel vonzásának engedelmessé válik.

Béla király lányaként kerül Margit a veszprémi Szent Katerina-kolostorba, később a Nyulak szigetére, s ezek az attribútumok alapvetően meghatározzák a kolostori közösség és a főhős viszonyát. Egy olyan közösségről van szó, amely keresztény elveket követ, valójában azonban képtelen teljesen elszakadni a világi élettől. Az apácákat társadalmi rangjuk, családi viszonyaik kötik a korhoz, amelyben élnek legalább olyan erősen, mint a Jézus hirdette keresztény lelkiséghez. Ebből adódóan Margitban elsősorban a királylányt

tisztelik, s csak utána az embert. Ez a kettősség a fő konfliktusforrás. A főhős célja a keresztény morál és életvitel minél tökéletesebb megvalósítása, ha kell közvetlen környezetének, ill. a világi élet valóságának, elvárásainak az ellenében. Környezete konfliktusfiguraként viselkedik, azaz gátolja a főhőst céljának elérésében.

A regény egyik fókuszja, az első fejezet, Margit álma. A példázatban egy két részre szakadó valóság mutatkozik meg. Egyfelől (amint az Katerina soror magyarázatából kiderül) adott a magas hegyen álló, fényes vár és a hatalmas uralkodó, azaz a mennyei világ, másfelől a tenger, ill. a benne hánykolódó holtak, szörnyetegek, azaz a gyarló, bűnös világ: „Lássá, az: a magos, szép város jelönti Mennyöknek országát, ahol fölségös atyánk, Istenünk székel angyalok és szentök fényös seregében. (. . .) Lásd, tengör képében jelönti neköd Isten ez velági kavargásokat, örvénylésöket, melyek áradatiban úsznak ez velág hívságainak hajói, rakván kécncsökkal, fegyverökkel, ördöng szorgalmatosságának gyümölcseivel. Osztán a tengör mélyében laknak azok a gonosz érzésök, gondolatok is, akiktül zavarodik, dohosodik ez velági élet. A meghóttak kedég valának amaz embörök, akik eleven-hóttan úsznak a mocskos velág tengörén. Mert halottak ük, kedvesöm, akármint forgolódnak a tengör vízében, akármint ringattatják is magukat, akármely messze úsznak is az örvényök között.”⁴ A tengerben lakó szörnyeket is néven nevezi Katerina, hiszen jelenlétükkel beárnyékolják majd a regény egészét: „Mert micsodák a mü bñeink, aranyverágom, ha nem tengörbéli szörnyetegek? Ha nem potrohos, büdös, tohonya rémök? Ott hentörögnek ük, ördöng fajzati, a veres sziklákon, süttetik nagy honyak a nappal, s bőfögnek, vonyítognak meg kacagnak pokolbéli hangon. Olyik nöstény, kedveském, kacag az embörökre és csalogatja. Ük a legrondábbak, ük jelöntik a bujaság kényét. A másik meg a kevélység szörnyetege, a harmadik a fősvénység telhetetlen tengöri kélgyója, a negyedik irigység sárga fenevadja, az ötödik a torkosság bendőjét kényözteti, a hatodik, mint mondám, a buja test víg színében kelletti magát, a hetedik meg maga a hentörgés, a tétlen restség, a szörös potrohú, vakarózó, ásítózó tunyaság, ördöng legnagyobb remöke.”⁵ Létezik egy másik tenger is, a fenti világ ellenképe, a fényes vár kiegészítő eleme: „S az ég kinyílt, mint a tenger, a mélykék vizeken rózsaszínű és fehér vitorlák libegtek nesztelenül, a zsongó csend mint hullámok csobogása töltötte meg a világot. Margit úgy érezte, mintha szállana, a semmiben, könnyedén, akár a tengeren suhanó vitorlák.”⁶ E két világ ütközőpontjain formálódik a főhős egyénisége, sorsa, s jut kifejezésre a törekvés: a földi vizekből égi magasságokba emelkedni. Margit álmában a mennyei vár ragyogása felé fut, s ez a mozgás határozza meg a regény cselekmény szerkezetét is. Hősnünk a bűnös, külső világ befolyását és önön belső gyarlóságát leküzdvé emelkedik egyre magasabbra, Béla király lányából Jézus jegyesévé lesz.

Az út fázisai, a leküzdendő akadályok és a kibontakozás szépen nyomon követhető. A megrázó álom s az első látomás az úton való elindulást jelzi. A vörös foltok Margit karján, ez a csodás eset adja az első lökést. A kun kislányok, „a pogányok” (Csenge, Virág, Gyöngy és Alinca) mint konfliktusfigurák kétségbe vonják Margit hitének őszinteségét, hiszen ő a király lánya, s ebből a körből nem szabadulhat. A gátlás ösztönzi a főhőst céljának elérésében. Kezdődik mindez azzal, hogy megtagadja származásának külső jegyeit (az aranytányér és -pohár helyett ónedényeket kér, a finom öltözék helyett durvábbat). De az ördög eszközei valóban sokfélék, nemcsak kiskutya, napsugár, báránylepke, lepke és virág képében kísért, hanem az álombeli rémek által jelzett tulajdonságok által is. Margit eléri célját, óntányérból eszik, ónpohárból iszik, s ez büszkévé teszi.

A következő percben már a falánkság vétkébe esik, hiszen alig bírja ki „hogy a húst disznó módjára be ne falja”, s „a kölest már gyorsan s mohón kanalazta, a tejet egy hajtásra kiitta, s még a könnye is kicsordult a gyönyörtől”⁷. Fontos szerepük van az étkezések alkalmával felolvasott példázatoknak. A főhős cselekvéseinek az elindítói, továbbblendítói ezek. A két doktor esete arra hívja fel Margit figyelmét, hogy: „Átkozott embőr az, ki az Úristennek szolgálatját tunyán, resten és gonoszul teszi.” Ezt az intést nyomatékossítja az Olimpiádisz sorossal, a dajkával és mesterrel folytatott beszélgetés. Olimpiádisz szavai alázatosságra („Gyarló asszonyi állapot vagyok”) és az önnevelés technikájára tanítják hősünket („a kis bűnököt ki kell irtanunk magunkból, ha a nagyokat el akarjuk kerülni”). A cilicium felfedezése Margitot a tanulak gyakorlati alkalmazására serkenti, de nemcsak fizikai gyengeségének, hanem belső készültségének, lelki éretlenségének adja újabb tanúbizonyosságát, ugyanis cselekedete ismételt büszkeséggel tölti el alázatosság helyett. Segösd felbukkanása, az otthoniak utáni vágyakozás megingatja, kétkedővé teszi Margitot, s a küzdelem hiúságból eredő feladására motíválja. Az apácák között egyedül van, szüntelenül imádkoznia kell és semmije sincs, nem úgy mint István bátyjának, akinek „lova is vagyon”. Két újabb tengerbéli szörnyeteg teszi tehát próbára hősünket: a hiúság és a tunyaság kísértete.

Margit magáraeszmélésének fontos állomása az apácák bűnbánata, midőn feltárul a Szent Katerina-kolostor kettős, meghasonlott világa. A tengerben úszó hullák megfelelőiként most élő alakok képében vonulnak fel az emberi gyarlóság, a bűn példái. A „szinte halottnak látszó” Bernáldát a torkosság, Eliánát a harag, Olimpiádiszt, Benedictát és Aglentet a bujaság ördöge kínozza. A nyilvános feltárukozás és bűnhődés jelenetét Csenge, Alincsa, Virág és Gyöngy, a „pogányok” beszélgetése követi, melyben a sororokat képmutatóknak nevezi. A bűnbánat megtörtént ugyan, ám minden a régi maradt. Bernálda éjnek idején tovább lopkodik a húst a kamrából, Eliana nemegyszer haragosan kifakad, Olimpiádisz holt férje, Tamás úr után sóhajtozik, Benedicta néhai vőlegényét emlegeti, Aglent pedig tovább simogatja és csókolgatja Ceciliát. Az önállósulást, Margit magáralátalását siettetí Olimpiádisz lányának, Orzsébetnek a megérkezése. Hősünk elszakad nevelőjétől, magánya növekvőben van, s amit Csengéék képmutatásként rögzítenek, előtte sem marad rejtve. Akkor, amikor leszámolófélben van magánéletével, királyi származásával elkeseredett gyűlölettel kell meglátnia, hogy a kolostorban éppen ez a mozzanat különbözteti meg a többiektől, emiatt tisztelik, szeretik jobban, nem azért, mert ő is egy közülük: „Szájuk azt mondja, Isten gyermekei vagyunk, s minden világi hiúságtól menekülnünk kell, szívük a királyt látja benne.”⁸ Ez a fölismerés a kezdete az egyre nagyobb próbatételek vállalásának. Amennyire kétségbeesik Margit apácatársai miatt, legalább annyira elutasítóan fogadja, gátolja a kolostor közönsége Margit megálázódását, önsanyargatását, hiszen a király lányához méltatlan a cselédmunka, hát még az árnyékszék tisztítása. A botrány ez utóbbi tény körül robban ki, s ekkor leplezi le Margit a sororok kettősségét „kívül fehérre festett koporsók”-nak nevezve őket. Központi erejű ez a metafora, mert a hősben önnön gyarlóságát, akaratlan kettősségét is tudatosítja („Hiszen ő maga is büszke, hiú és képmutató!” – döbben rá Margit), valamint a kolostori világ újraértékelését, valós viszonyainak a feltárását indítja meg: „Attól az esti penitenciázástól fogva Margit szeme ijesztő dolgokra nyílt. A sororok mintha valamennyien átlátszókká váltak volna. Arcuk, szemük, mozdulataik, hangjuk mást mondott, mint amit a bensőjükben tartogattak.”⁹ Mindez az Olimpiádiszsal folytatott heves vitában csapódik

le, melynek során kiderül, a kettős világ legbiztosabb pontja éppen Csenge és társai, a kun szokásaikhoz ragaszkodó kislányok, akik rosszszágukban is őszinték, valós arcukat mutatják, nem úgy mint pl. Mária soror, aki Jézusnak ajánlotta életét, s cellájában pogány istenszobrot őriz.

Margit két nehéz akadályt ismer tehát fel, királyi származásának és bűnös emberi voltának a visszahúzó erejét. Királyi családjától már elszakadt, hiszen apja, anyja és bátyja látogatása után „sírt keservesen, mintha temetésről tért volna haza”,¹⁰ mert láthatta, a nála járt emberek nem azonosak azokkal, akik Segösd valóságához kötődnek, megöregedtek, idegenné váltak. Ez derül ki a Nyulak szigetén is, amikor másodszor járnak nála, mert amikor elmennek „újra és újra érezte azt a vigasztalan ürességet, amit évekket ezelőtt is érzett, a beszpörimi látogatások után”.¹¹

A tengerbeli szörnyek egyikével különösképpen meggyűlik a baja hősnünknek, ez az érzéki vágy, a bujaság réme. Már a Janus-arcú kolostor világában is ott lappang a fojtott, öntudatlan vágyakozás. A fiatal apácák csak nehezen tudnak megbirkózni szerelmes vágyaikkal: „Almaik ma is telve vannak vad és tüzes képekkel, merengéseik közben meg-megjelenik egy arc, egy szempár, ajkuk ég és a keblük hullámzik. Éjszakáik gyakran múlnak el álmatlan forgolódás vagy a térdeplőn való görcsös imádkozásban, nemegy a puszta kövekre fekszik, hogy testének ura maradhasson.”¹² A kolostorba érkező falusiak rendkívüli eseményt jelentenek, hiszen a sororok „felajzott kíváncsisággal hallgatták a vad, nyers, nevető férfigangokat”. Margit első találkozása az érzékiséggel öntudatlan („Most már jó volt, édes volt, zsiibasztóan kejes volt az öv szorítása”), majd Barsza úr nőszülő fiainak a híre, Alincsa szerelmi élményei kapcsán borzongva hallgatja Judit szavait a testi szerelem dolgairól. Az igazi próbatételt a megszállott Benedicta jelenti. Nagy sötét tekintete Margiton nyugszik akkor is, amikor az álmában Virág és Gyöngy menyegzőjét, ágyasházát látja. Később „úgy beszél, mintha virágéneket mondana”, becézgeti, simogatja a gyanútlan Margitot, majd szenvedélyesen megcsókolja: „Ismét magához vonta, s ajkát lassan Margit ajkához téve, hosszan, forrón csókolta. A kislány érezte, mint forrósdodik át a láztól megsóványodott teste, mint fonódik szorosan rá a karja, s mint bújnak ki éles, apró fogai is, hogy az ajkába marjanak.”¹³ A valóság lázálomként ismétlődik meg Boldogasszony szigetén, s Margit ellenállása most gyengébb, kis híján elveszik: „Arra riadt fel, hogy vadul, egyre vadabbul csókolja valaki az ajkát, érezte a fogak kemény élet, s a rátapadó száj forró vonaglását . . . És ő is csókolta ezt a száját, ölelte a fejet, mely ráhajolt . . . És mintha a szavakat, melyek a fülébe duruzsoltak, már nem is az a másik, hanem ő maga suttogta volna. Kejes, édes borzongás vonaglott rajta végig, s a csókok szédületében egészen elernyed. (. . .) És mindez olyan édes volt, Margit vére felforr belé. Lelke mélyén kajánul sóvárgott az ördögi vágy: még egyszer álmodni, még egyszer érezni azt az édességet.”¹⁴ Gyengesége feletti kétségbeesését fokozza a felfedezés: „olyan tisztátalan asszonyi állapot mint a többi”. A kiutat ezúttal is a példázatok intései jelzik, miszerint a jó szerzetes mindig dolgozik, imádkozik és mindig vidám. Ebből fakad önpusztító aszkétizmusa, melyet most már nem egyfajta elszánt düh táplál, hanem az alázat és a türelem.

A legnagyobb megpróbáltatás a cseh király házassági terve, a földi vőlegény jelentkezése. Szűkebb és tágabb környezete, a kolostor és az ország, Olimpiádisz és a királyi család egyaránt óhajtja ezt az aktust, hősnünk viszont éppen ekkor szilárdul meg, fogad végső hűségét a fenti világnak: „– Bocsáss meg, Jézusom – rebegte halkán –, hogy engedék

atyám parancsolatjának, s megmutatám magam. Látni akarának díszben, felcicomázva, ahogy az ő hívságos szemüknek tetszik. Nem hagylak el, aminthogy tudom, te sem hagysz el engöm, Jézusom, Uram, örök vőlegényem. Úgy jövök ki tőlük, ahogy bémenék: híven tehozzád, s gondolatban sem hűtlenül.”¹⁵ A végső egyesülés perce akkor következik el, amikor Csenge egy mocskos, vizes ronggyal arcul üti a szelíd és alázatos Margitot, aki ekkor érzi, hogy „testi közelségében” áll mellette Jézus, a megkínzott testű égi vőlegény. Az ördög nem alszik, az álombeli kísértések nem szűnnek: „Az álombéli fák egy csapásra átalakultak szemérmetlen, fertelmes alakokká, teste megtüzesedett, halántéka lüktetett, s térdei remegtek.”¹⁶ Mégsem ezt az utat választja Margit, inkább a cilicium édes kéjét, „az elragadtatás testetlen, kéjes mámorát” kívánja.

Egy jelentéktelen szereplő, egy öregasszony az, aki első ízben fordul Margithoz mint Jézus égi jegyeséhez, később maga a király lesz az, aki az országglás gondjai elől nem a királylányhoz, hanem apáca lányához menekül. Ezek a fordulatok megerősítik Margitot, jó úton jár, s az eleinte ösztönösen követett célt teljes tudatossággal éli meg. Szinte ezzel párhuzamosan erősödik fel a leghatalmasabb rémmel, a fekete halállal folytatott küzdelem, hiszen „ez az a rém, amely legkönnyebben felláztatja a lelkeket Isten ellen”. Már a kezdet kezdetén ott lappang, hiszen egy, a halálról szóló felolvasás hatására dőbber rá Margit „... ő az a Margit, akit a halál elragadtott, s azért küldte Isten vissza a földre, hogy szent életet éljen...”.¹⁷ s „magára vegye a magyar népet minden bűnét, szabadon, a maga akaratából”¹⁸. Egy fekete vízió a pokolbéli kínokról, azután a tatárok, „a Tartaros fajzatai” által megkínzott emberek festik Margit elé a romba döntött országot, a pusztulás képeit, s Margit „szíve sajgott, mintha kést nyomtak volna belé”. A halál fizikai valóságával is szembesülnie kell Margitnak (meghal az egyik ápolója, a hosszú ideig betegeskedő Erzsébet soror), s nem egy látomásában legközelebbi szerettei fekszenek kiterítve. Margit nem lázad, beérnek Olimpiádisz szavai, miszerint a halál Isten hatalmát és az emberi természet gyarlóságát, esendő voltát példázza. „Meg kell tagadnunk naponként, azmi halandó, s meg kell ragadnunk, azmi örökkévaló.”¹⁹ Ennek jegyében ismerkedik hősünk a halállal, meg akarja ismerni, hogy jobban szerethesse. S amikor a halállal akar szembenézni, az örökkévalót látja meg: „Súlytalanná vált, csontjai köddé foszlottak, mintha lelke megszabadult volna a test nehéz bilincseiből, s mintha villám gyúlt volna ki előtte, arca felragyogott. A felismerésnek ebben a csodálatos, váratlan, érthetetlen pillanatában látta, testi szemével látta, ki az Isten.”²⁰ A testvérháború egy pillanatra mindent, az egész életút értelmét megingatja. Maga a kolosstor is a viszály, a bűn felszékévé válik, s Margitra ez újabb terheket rak. A sündisznóbőrből készült cilicium, a korbácsolások, szöges saruk és szüntelen böjtök a fizikai halálhoz közeli állapotba döntik hősünket: „... a sebekből vér és genny szivárgott, inge a bőrére ragadt. Minden mozdulatánál szörnyű kínokat állott ki. Mintha tüzes rostélyon forgatták volna”²¹. Béla herceg s végül Béla király halála újabb erőpróbának tűnik, de hamar kiderül, nem más ez, mint a végső út közelségére figyelmeztető jel. „Atyja halála megértette vele, hogy a halál az utolsó lépés Istenhez.”²² Margit ekkor már olyan, mint aki állandó mámorban él. Az égi világ felé induló soror eleinte csak rövid időre lép át a földi és égi szférák határvonalán, mégis a két valóság viszonya már a regény elején, amikor az égi kéz először emeli magához Margitot, meginog: „De a mögötte levők taszigálni kezdték, s erre megindult ő is kifelé, mintha álomban járna.”²³ A továbbiakban az eltolódás egyre szembetűnőbb, Margit mind többször esik révületbe, mind gyakrabban lép ki a valóságosnak jelzett környeze-

tébből. „Ha a valóságos világ földjére tette a lábát, már süllyedőben volt, már elszorította szívét a magány hideg fuvallata. S nem állt mellette Jézus, nem tekintett reá Szűz Mária mosolygó, biztató arca, nem hallotta szívében az Isten suttozását.” A mű zárószakaszában, a vég kezdetekor pedig a földi lét válik pillanatnyivá, a „túlvilág zengő körei” meg kitágulnak. Margit „azelőtt csak egy pillanatra hatolt be az égi gyönyörök ragyogásába, most csak órái voltak a földi élet számára . . . a vakító sugárzás anyagtalan zengése volt a valóságos világa, a klostrom, a sororok községe, a testi munka és a koldusok jajgató panasztengere volt az álomvilág”²⁴. A két világ tehát helyet cserél, s Margit előtt, akár a regény kezdőállapotában, ismét megjelennek az égi vizek, ezúttal párhuzam, fekete árnyak nélkül: „Félig ébren, félig révületben ringott valami végtelen tengerként hullámzó, nagy vízen vagy talán sugárzáson, szeme előtt fénylő fellegek úsztak el, s vele szemközt mintha Jézus ült és evezőt forgatott volna.”²⁵ Ez van a nagy utazás előtt, s Margit már alig várja az indulást. A regény zárójelenete, végállapota ez, amint a gyászoló sororok egy haldokló társukat siratják, a földi világ kulisszái mögött viszont ott ragyog a mennyei vár, Margit pedig „könnyedén, sugárzó vidámsággal” fut felé háta mögött hagyva egy „nyomasztó, sötét, ködös álom” emlékét. S nemcsak hogy fut, de el is éri célját.

3. A SZÖVEGHÁTTÉR

A fent és lent, égi és földi világ ellentétére épülő regényszerkezetet a szöveg egyes elemei, ezek hálózata, összhatása is megerősíti. A makroképek, leírások, szókapcsolatok segítségével nyomon követhető a háttérben kibontakozó valós világ, Béla király országának és a két kolostornak a képe, valamint az ezzel szembenálló mennyei világ.

Egyfelől adott *Margit, a királylány*. Származására utaló jel a megkülönböztetett bánásmód, az „aranyverágom” megszólítás, a bársonytakaró, az ezüstveretű lábában őrzött drága ruhák, a finom vászonig, a vertarany tányér és az aranytőhár. A királylány múltjáról és családjáról Olimpiádisz, a dajka szolgált adatokat. Fontos helyszín Kilissza és Trau, a két tenger melletti város. Ide menekül a királyi család a tatárvesz idején, itt hal meg a király első lánya, akit szintén Margitnak hívtak. Róla csak annyit tudni, szép, eleven lányka volt, s jegyben járt Vilhelmus úrral. Kádány úr, a kutyafejű tatár egészen Trauig követi Béla királyt, meséli Olimpiádisz: „Nagy, fekete gyász vala az, kedveském, ott szorongánk sokan abban a szűk kis városban. De a tatár odáig is utánunk jöve, Trauba is. A kutyafejű Kádány úr bélovagola a tengörbe, s onnét kajátoz vala fel a falakra, hogy adják ki neki a magyar kerált, mert röttentő bosszút vösz rajtuk. De a jó városbeliek nem adák, sőt lekiabálák neki, hogy szart bizony, nem a mű kerálunkat.”²⁶

Margit emlékképeiben jelenik meg Segösd, a gyermekkor, egy nagyúri lakóház leírása: „az úriház tornácos képe, a tágas, füsttől barnára mart gerendák otthonos melegsége, a falak mentén futó, széles lócák, a medve- és farkashörök tömege, a vaskos, nehéz asztal, az ételestálak és borosserlegek, a lengedező gyortyák fénye.”²⁷ Itt él a király, a királyné, lányuk Margit és két fiuk, Béla meg István, aki „bársonyban, kardosan, büszke pejlova hátán” jár-keel. Béla király hatalmát, királyi mivoltát a kolostorba való pompás bevonulás képe hivatott érzékeltetni: „Felharsant a kapu előtt a királyi vitézek rivalló kürtjele, s a falakon túl felbukkantak a vérpiros Árpád-zászlók, a piros dolmányos, hetyke vitézek farkasbőrösen, dzsidásan, íjasan-puzdrásan . . . a csapat közepén feltűnt a hat fekete

lótól vont, hatalmas fedeles szekér, mint valami nagy, díszes hajó a végtelen sártenger fölött, s a szekér mellett király paripája is, a szép, fekete csődör s mellette kosorrú pejlovon pirosban, prémesen és díszesen a kisebbik király alakja, sőt ott ügetett mellettük a vén, sokat próbált, húséges farkas, Illye is.²⁸

Margit világi kapcsolatainak a megrajzolása mellett a kolostorbeli társak családi viszonyaira is történik utalás. Gyöngy apja „a kun, Toma úr, odalent uralkodott Bács tájékán, Gübül kán törzsének szállásán, rengeteg lovával, barmával, szátrával, vitézeivel”, Virágé pedig „a besenyő Apaj úr Moson vidékén tanyázott, a karantán határ közelében”²⁹, Benedictának egy Ákos nevű vőlegénye volt, Olimpiádisznak meg Tamás nevű férje, egy leánya, Örszébet meg két kicsi fia.

Másutt a *tatárjárás* éveire a tatárok „komor, lándzsás, bőrvértes” seregére és Batu kánra emlékezik Margit. „Ő is, a lova is öllel magasabb a többinél, fegyvere aranytól és rubinoktól ragyogó, lova a szerszámain csörögnek az ékkövek, arca sebhelyektől éktelen, pofacsontja megnyúlt, orra lapos, mint a kutyáé, kezei, melyek a kantárt fogják, alvadtt vértől mocskosak. S látja körülötte a vezéreket, Szubbotáj arca fekete, mint a cserzett, megvénhedt bőr, Sejbán sárga és vékony, Kádány úr farkasképen kegyetlen düh vonaglik.”³⁰ Felidéződnek a tatárvész eseményei, a Duna zajló jege, a tatárokkal vívott csaták, az égő templomok füstje. A csatározások nyoma intő jelként lengi be az ország tájait, amint azt a klastromba érkező királylány tapasztalja: „Egész úton boldogan nézegette a tájat, gyönyörködött a Balaton messzi, kék tükrében, a sás fölött szálldosó gémekekben, kócsagokban és vadludakban, a part sekélyesében hentergő tehéncsordákban, tapsolt a sirályok sikongatására. Üszkös, romba dőlő falvacskákat is látott.”³¹ Az új klastromba, a Nyulak, ill. Boldogasszony szigetére való utaztukban. Margit és társai borzadva szemlélik a tatár pusztította vidéket, a feldőlt, elvadult falvakat, „a farkasként tomboló” kutyákat, „a mindenfelé hemzsegető, erdőszélekről, bokrok közül előbújó, rongyos sovány” koldusokat. „Amit utaztukban láttak, megdöbbenetete a sororokat . . . óráig haladtak parlag földek, gyomverte gyümölcsösök, leomlott falvak, magányos, füstös templomtornyok, úttalan völgyek és elhagyott legelők világában. Pedig *azóta* múltak az évek . . . És mégis, olyan a Balatontól Fejérváron át végig az ország, amerre a tatár elvonult, mintha ördögök szántották volna fel s vetették volna be a halál magvaival.”³² De láthatják a Fejérvár körül elterülő mocsarakat, a Gellért-hegy sziklaoldalát, a római maradványokat, s a szemükbe tűnik „a Duna szélesen elterülő tükre, merítőhálóját emelő halász . . .”

Az ország vidékeit, lakosságát, annak életét, szokásait illetően előtűnik a Balaton környéki nép, midőn évente egyszer bekopogtat a veszprémi Szent Katerina-kolostorba étellel, ruhaneművel és más használati tárgyakkal megrakodva. „A klastrom hátsó udvarára nagy hahózással szekerek hosszú sora érkezett. A falvakból, halásztanyákról, erdőkből szállították a járandóságot. Ökrös- és lovaszekerek csikorgó, nehéz korongkerekei túrták fel a homokot, a kifogott lovak előtt halomban hevert az odavetett zséna, a fáradt, lusta ökrök leheveredve kérőztek, meg-meglóbálva ékes szarvukat s füstös nyakuk lebenyét.”³³ Ilyenkor „durva, világi beszéd” hallatszik, akaratlanul is elhangzik egy-egy izes pogány káromkodás („Hóha, Lombos, az anyád keserves kisistenét, hová hányod magad!”), felemlítődik Ukkon, a pogány isten („No, Zsuzska néném, hát megisszuk-e Ukkon poharát erre a kis örömré? – kérdezte a nagy munkában fejévesztett Zsuzsa nénitől egy halász”). A tájszólás meglétéről tanúskodik Anselmus fráter beszédmódja is, aki a pókhálót „pókhájónak” mondja. A magyar király országában dívó konyhaművészetbe is

belekóstolhatunk, hiszen a klastrom konyhahetes Olimpiádisz testvérnénjét, Sára asszonyt, Vasad úr feleségét világi ételekkel fogadja, izes, borsos, gyömbéres, sáfrányos húslevet készít, „puha tehénhúst boros mártással, kun módra készült, mézes csemegeket s az ezüsttál mellé egy kupa jóféle bort is állított a tihanyi barátok pincéjéből”³⁴. Maga Sára asszony a pogányétket fogyasztva ecseteli az ország nyomorúságos állapotát, a pogányság terjedését: „Példának okáért a Tiszántúl, ahol annak idején Tonúz apa, a Disznóapa uralkodott, mintha az atyáink idejében rettegett, pogány állapotok tértek volna vissza. A nép szidja a királyt, a pápát, a papokat, az urakat, szerecseneket, zsidókat, s azt mondja, ha olyan kedves, amijük van, csak védjék meg maguk, ha megint jön a tatár.”³⁵ Vannak klastromok, ahol egyházi edényekből hamis pénzt vernek, így Csanádban és Békésben nem akarják elfogadni a pénzt, hátha hamis. Sokan három–négy ágyast is tartanak feleségük mellett, kun módra öltöznek, dorbézolnak. A pogány gyógyászati eljárások kerülnek szóba a gonosz Vahor és Híz istenek kapcsán, akik szagattással gyöttrik Aglent és Örzsébet novícia apját, Szerennai László urat, ezért nem látogathatja meg lányát karácsonykor. „Az anyjuk reménytelenül hozatta a táltosokat, orvosokat, javasokat, főzte a mindenféle büdös, keserű, undorító orvosságokat, s hol itatta vele, hol mostafürdöztötte szegényt, sőt füstölte is.”³⁶ Az öltözködés, a nő viselet milyenségével kapcsolatos részletek szintén előfordulnak a regényben. A besenyő Gyöngy anyja „hosszú ruhás, magas fejkű, fátyolos, prémködmönös” hölgy, a kun Virág anyja pedig „báránybőr kucsmás, dolmányos” asszonyság. S még egy apróság: Virágnak kun neve is van: Maszi. Odahaza csak a kun nevén hívják. A Benedictát ápoló, elszenderedő Margit álmában jellemző valóság részletek jelennek meg. A kun Virág nyomában lovagolók között van „egy vitéz, vállán farkasbőr, övén kard, nyergén csákány és páva”. Gyöngy, a besenyő lakodalma egy cinteremben zajlik, síposok és hegedősök zenélnek. A táncosok pedig a következőképpen táncolnak: „A vitéz lehajolt, a pádimentomra csattantott, majd felszökött, s tenyerével a csizmáját verte. A nő apró lépésekkel forgott maga körül, mint a páva, fejét kecsesen félrehajtotta.”³⁷ Gyöngy hálójában agyagmécse világít, az ágyat medvebőrök fedik, akár a királyi lakosztályban. A külfönből importált építőművészet nyomai fedezhetők fel a Nyulak szigetén emelt új klastrom esetében, melyet divatos mintára építtetett a király: „A lombardiai építőművészek, kőfaragók vidámabb szellemet hoztak hazájukból, s ehhez igazodott a magyar mesterek munkája.”³⁸

Az új sororok között van hímezni tudó is, sajátos varrástechnikát ismer, az ún. „szávonozott varrást”. A népi hiedelmek jelenlétére is akad példa. Margit ördög általi megkísértése kapcsán Mária parasztiatyafi egy „megtörtént” esetet mond el valós szereplőkkel: „Olyat is hallék, hogy új házások sátrában jelönt meg denevér képében, s rüggele halva valának a házasok. Kopasz Andorás úrral és feleségével történe ez, Szalában.”³⁹ Ide sorolható az a mendemonda is, amit a királylány Virág elmondásából ismer meg egy bizonyos zöld kenőcs és a pokolbéli kapcsolatáról: „Virágtól hallotta, hogy az ő nemzetségének leányai ismernek egy zöld kenőcsöt, mellyel ha bekeni magát valaki, repülni tud, de utána olyan, mintha összetörték volna. Ördöng kenőcse az, kun vénasszonyok keverik.”⁴⁰ Vagy Markoláb, aki „megeszi a Holdat, s az megint újjászületik”. A tisztálkodás helyszínéről, mikéntjéről is van képzünk: „A feredőházban nagy, lapos kövek voltak, ezeket meg szokták tüzesíteni, s vizet öntöttek rájuk, hogy a gőzben fürdőjenek.”⁴¹ A Buda környékén és a kicsit távolabb lakó emberek életében fontos esemény a vasárnap iistentisztelet, melyet Boldogasszony szigetén tartanak. Jó alkalom

ez a seregszemlére, csoportképre. „Vasárnap messze környékről sereglettek az ájtatos hívők a szigetre, hogy misét hallgassanak. Csónakok raja hemzsegett a Duna mindkét ágán, csikorogtak az evezők, locsogott a víz . . . a sziget révei megteltek ladikkokkal, minden rendű és rangú néppel. A nemesasszonyok díszes kendőkre burkolóztak, hogy ékes ruhájok el ne ázzék, a szegények maguk szőtte lenvászonba. A lányok hónuk alatt vitték piros ünneplő sarujukat, mezítláb mentek át a sáron, s csak az egyház ajtajában húzták fel, hogy díszesen csikorogjanak benne végig a templomon. Az úrasszonyokat kacagányos vitézek kísérték.”⁴² Vácról és Pilisből is jönnek. A fentihez hasonlóan hiteles képet kapunk a korabeli Buda utcáiról, sokadalmáról, ha a Duna hullámain átkelő, atyjához siető Margitot követjük: „Milyen nagy város ez a Buda! Asszonyok sietnek, hangos cseveteléssel, kosarat cipelnek a fejükön, gyermeket tartanak a karjukon. Hangosan, szemérmetlenül kacagnak, hangjukból kicsap a bujaság forrósága. A nyelvüket nem érti, valami különös latin ez, ilyen nincs a hártyakönyvekben. És latinnal kevert német is hangzik itt-ott, sőt egy sereg suhanc, rövid csizmában, talán beszél . . . Mindenütt házak, mindenütt emberek, mindenütt sürgés-forgás, élet, hangos beszéd, civakodás, nevetés. Kétkerékű ökröstaligák és lovasszekerek nyikorognak a hepehupás köveken, egy házból síp sikong, amott levágott borjakat visznek szekéren, lábuk, fejük lelóg, vértől csepegő orruk olyan csókolnálvalón szánalmas és gyermeki! Kutyák rohannak a szekér nyomában, s nyalják a csepegő, fekete vért. Lovasok vágatnak le a domboldalon, patáik csattognak, fegyverzetük csörög, a tíznagy homlokához emeli a kezét, amikor ellovagol a barát és az apáca mellett. Dolmánjuk piros, süvegükön toll, kengyelük mellett vérpiros árpádzászló leng a dzsida hegyén . . . Egyik beszögellésnél viháncoló leánycsapatra bukkannak, vitézek állják körül a lányokat, korbácsukkal hetykén ütögetik a csizmájukat, bajuszukat pödörgetik, kardjukat csörgetik, s meg-megfogják egy visító lány duzzadó keblét.”⁴³

Sára asszony elbeszéléséből (lásd fent) a keresztény Magyarország megromlása, a pogány szokások, életvitel feléledése rajzolódik ki. A pogányságot a tatárok után a kunok testesítik meg, a közvélemény szerint alig jobbak a tatároknál, s egyértelműen ők a vétkesek az ország hanyatlásáért. A *magyar–kun ellentét nyomai* lépésről lépésre végigkísérhetők. Sára asszony ítéletei, előítéletei egyértelműek. Indulatosan beszél a kun kutyákról, hitvány pogányoknak, vérvivőknek, dögre esküvőknek nevezi őket. Csenge véleménye sem kedvezőbb, szerinte a kunok, besenyők rideg emberek, s ezt a tényt egy anekdotával illusztrálja: „Csak akkor jajgatnak, ha valaki meghal, még az arcukat is összemélik bánatukban. De búcsúzáskor, találkozásakor alig örvendeznek, meg sem csókolják egymást. Nyomban ki is gúnyolta őket Csenge.

„– Én láták efféle találkozást – mondta mókázva. – Az egyik azt mondja: »No.« A másik is azt mondja: »No.« Azzal vége.

– Látszik, hogy nem kreszténök – sápítózott Bernálda. – Hallám még az ételeik is olyan durvák, nyersek, lóvért isznak, mint a tartárok, sületlen falják a húst.”⁴⁴

Alincsa sem mentes az elfogultságtól, ugyanis István, Margit bátyja nem őt, hanem a kun Erzsébetet veszi feleségül. A csalódott lányka kötelességének érzi, hogy figyelmesen hallgassa Margitot a veszedelemre: „– Van nékik egy titkos tervényük – suttogetta Alincsa bizalmasan. – Az azt mondja, hogy azki nem kun: ellenség. Mindönt el kell követniük ellene. Felvönni a kresztén hitöt, alamusziskodni, hitet tönni hűségre, egyességre, mindönre, odaadni kincsöt, lovat, asszonyt ajándékba, öszveházasodni, egyezködni a magye-

rival, de osztán, ha itt az üdő, ki a karddal, s üsd-vágd, égesd, tipord, rabold, pusztítsd! Ilyen tervényük vagyon.”⁴⁵ Istefán király és kun Erzsébet házassága nemcsak Alincsát hozza lázba, hanem az egész klastromot. Az apácák két táborra szakadnak. Nem egy sorornak szálla a szemében a leány „botrankoztató természete”. „Voltak akik azt állították, hogy az egyházi esküvő után még titkos pogány esküvőt is tartottak, de erről Béla és környezete sem tud, mert »kun Erzsébet« megeskette az urát keresztény és pogány esküvel, a keresztre és a kutya dögére, hogy élete árán sem árulja el a titkos esküvőt. Istefán beléegyezett, mert Erzsébet buja természete bűnös hatalommal uralkodik rajta.”⁴⁶ „Hát még azután, halljátok-é, ézös néném, amikor már a rossz véri nem hagyja nyugton, leveti köntösét az a kun Örsébet, és úgy táncol pucéran . . . Szodoma és Gomorra ez, néném!”⁴⁷ – teszi hozzá Alexandria soror, majd arról a bizonyos zöld kenőcsről beszél, amivel Erzsébet kun szokás szerint megbabonázta a királyfit. Margit anyja, a királyné sem elégedett fia választásával: „Bosszantotta, hogy szép, büszke fia, István, a békeesség kedvéért kun leányt, afféle hitvány, legeltető, vad, pásztor leányát vette nőül.”⁴⁸ Élete végén Béla király a kun hatásban véli felfedezni a szeretett fiú, István engedetlenségének a csíráját: „Új velág közeleg, mi, az atyák, immár ostobák vagyunk. Ők, a fiaink, másként kívánnak élni. Kun módra élni, kun módra harcolni, kun módra meghalni.”⁴⁹

A fentiekben élénk táruul Béla király Magyarországa, az a bűnös, egyre pogányabbá váló világ, amely magán hordozza az álombeli tengeri szörnyek megtestesíttette bűnökét, s amelyen méltó büntetésként átlovagolt a négy apokaliptikus lovas, a barbárok, a háború, a nyomor és a halál réme.

A veszprémi Szent Katerina-klastromot, a *sororok közegét* eleven szálak fűzik ehhez a profanizálódó valósághoz. Margit mestere, Olimpiádisz soror már természet, fizikumát tekintve is erősen földhöz kötött figura. Nyugodt, lassú mozgású, becsületes, széles ábrázatú, egyenes, erős, jószágos a tekintete, alakja gömbölyded. Később „nagytermetű, vaskos priorissza”. A mindennapi élet menete, gyarló emberi oldala úton-útfélen tetten érhető. A kolostor ébredése egy gazdaságéhoz hasonlítható, a hétköznapi megszokott zaja lüktet, „az udvarról szapora női hangok fecsegése csobogott, hallani lehetett a vödör csörömpölését a kút mellett, és a nagy diófa leveleinek édes susogását a hajnali szélben”⁵⁰. A mezei munkára induló, misére betérő környékbeli nép a templomajtóhoz támasztja kapáját, fejszéjét míg tart a mise, nemegyszer pedig meglehetősen alantas, durva dolgok történnék: „Egyszer az egyik paraszt atyafi moslékot viitt a disznóknak. Megcsúszott és elesett. Szoknyája szinte a nyakába csúszott, feje meg belémerült a kidőlt moslékba.”⁵¹ A miséző papnak köszönhetően furesza szag, hagymailat érződik a tömjénfüstben. Nem kevésbé eleven a konyha, mely kísérteties rokonságot mutat Margit későbbi látomásával, a pokol képével. A klastrom konyhájában: „A tűzhelyen izzott a parázs, sistergett a rostokon a hús. Hatalmas fazékban tej púposodott. Zsuzsi néni piszkos vászonruhájában, bekötött fejjel éppen a széles tűzhely mellett állt . . . Katalin soror fűrgén forgatta a piruló húsdarabokat egy hosszú, kétágú villával.”⁵² Nem véletlenül hangzik el a leforrázott kezű Zsuzsi néni pogány átkozódása: „Ajjajaj, Ukkon verje, Ukkon verje.” Délben egy pillanatnyi szünet, szélcsend következik: „Eliana soror, a hetes apáca, nagy tálon cipelte a gőzölgő húst a refektórium felé. Az udvar kiürült, csak a kapirgáló tyúkok maradtak ott meg az unalmában hentergő, morgó kiskutya. (Kakas nem volt az udvaron.) Zsuzsi néni egy darab kölesleplenyt rágicsálva kiült a konyha küszöbére, bekötött kezét a térdére

nyugtatta, s békésen belebámult a világba.”⁵³ Az ebéd utáni konyha képe ismét jellemző: „Nagy, kormos cserépfazekak, füstös lábasok, halzsírtól bűzlő serpenyők, fekete rostélyok, kásás tányérok, zsíros kanalak, tálak, áporodott tejeskancsók tömege hevert egymás hegyén-hátán a sarokban, a nagy, nehéz tölgyfaasztalon, sőt az asztal alatt is. A feldúlt tűzhely jajgatott a tisztogató kéz után. A konyha pádimentomán elaposott hagymahéj, lecsöppent zsír, elhullott hamu éktelenkedett. Olyan volt a konyha, mintha tatárok jártak volna benne.”⁵⁴ A klastrombéli sororok megszokott, mindennapi munkája a betegápolás és az alamiznaosztás. A sekrestyés soror közben a templomot tisztítja, díszíti, söprögeti, mert „a munkába menő földművesnép telehordja a kövezetet sárral, szeméttel, szalmaszállal”. Karácsony tájékán pedig éppen felfordul az apácák világa. A klastromban szinte alig emlékezett valami a kolostor eredeti rendeltetésére. „Mint valami parasztházban, úgy tisztogattak, takarítottak, csinosítottak a Szent Katerina-kolostorban minden zugot. Némely folyosón alig lehetett végigmenni a vizes sajtároktól és sikáló parasztyafiafiktól. A konyha minden sarkát felfordították, kihurcolták a dézsát, vödört, polcot, asztalt, vágótőkét, katlant és konyhaeszközt. A refektórium pádimentomát két parasztyafi meg a bárgyú Ancilla sikálta, törölgette fényesre. A kerengő eresze alatt nehéz asztalokat súroltak és derékaljakat poroltak. Felfordították a betegházat is, szegény betegeket pokrócokba csavarták, fekvőhelyeik dohos szalmáját kiszórták, a házat felsúrolták.”⁵⁵ Ezek a vaskos, földhözragadt képek jobbra a Szent Katerina-kolostorra jellemzők, Boldogasszony szigete már mentes tőlük, s ez az arány megfelel Margit fejlődésének.

A *kolostorban* azonban az a másik, az a bizonyos *égi világ* (az intézmény lényege) nyomai is megmutatkoznak. Az égi világhoz közelít például a misék hangulata. A templomban gyertyák világítanak, szól a „csengettyűző szavú” kis harang, érkeznek a sororok, noviciák. „Hosszú, bő, lebegő kappáikban, lesütött szemmel, fehérítő arccal, imbolyogva, mint akiket a Szentlélek szele hajt, vonultak az apácák illő sorban. Derekukon lengett a kötélöv, hosszú ruhájuk alatt láthatatlanul kopogtak a kemény saruk. A noviciák fejét még fehér fátyol takarta, fiatalok, üdék voltak még itt is, a homályos ablakok derengő ívei alatt . . . A templomban már ködlő fényvel égtek a gyertyák, s a sekrestyés soror térdet hajtott a főoltár előtt.”⁵⁶ Isten szava, „a mennyei nyelv zengése” bódítja el Margitot, a latin mondatokban talán „csupa égi szó” van, talán „így zengedeznek az Isten ülőszéke körül”. A mindennapi élet zajait Isten csendje, Isten szava ellensúlyozza, nem kevésbé Anselmus fráter beszéde, éneke: „Gyönyörűen prédikál, zengő hangja betölti az egyházat, kapitulumházat. Jólesik hallgatni édes szavait, mint a hullámok locsogását.”⁵⁷ Nemezszer a „csendes homály” nyugalmaiban a sororok, Katerina cantrixszal az élükön, a vadonatúj orgona „szívet remegtető sípszavának kíséretével mennyei seregekhez hasonlóan” énekeltek. Megfelelő aláfestése ennek a harangjáték, midőn „boldog bongással ringott a harangok szava”.

Kiemelt szerepe van az *emberi test* leírásának. Ezek a mozzanatok Krisztus megkínzott teste körül rendeződnek. A tatár pusztította ország rajzában nemhiába szerepel az alábbi két mondat: „Mostanában különösen sok volt a szegény. Egyiknek a keze, másiknak a lába hiányzott, volt közöttük vak, kitépett nyelvű, megsiketített s olyan is, akinek levágták orrát-fülét, sőt ennél is szükségesebb testrészét.”⁵⁸ Ez a kép előkészíti a feszületek Jézusát. A szent test, az égi vőlegény teste többször is megjelenik. Margit „maga elé képzelte Jézus úr megfeszített testét, átszegezett kezeit, kimeredő vállpercét, éles bordáit, felhúzott térdét és sápadt, megbocsátóan lehanyatló fejét. Mintha kinyújtotta

volna karjait az Üdvözítő felé, mintha csontos mellére fektette volna forró fejét, mintha érezte volna a kulcsontja nyomását az arcán⁵⁹. Margit ápolja, Istefán, a beteg kislány hasonló jegyeket mutat: „Könnyű volt a sovány test, a bordák kiálltak, s Margitot Jézus urunk bordáira emlékeztették.”⁶⁰ Béla király lánya Jézus híveként testi mivoltában is illeszkedik a vállalt eszmerendszerhez: „Margit sovány vállából élesen ütött ki a vállperc karéja, bordái egytől egyig látszottak.”⁶¹ Ugyanezt tapasztalja Benedicta is, amikor Margit ostromzására készülve megpillantja a lány elnyúlt, a megváltóval rokon testét: „Az a sovány, szánandó, gyermekes háta . . . Milyen vézna, hogy kimerednek vállpercei, a kulcsontja, a bordái, mint a kosár fonata, milyen gyenge, fehér a karja, milyen szomorúan ványadt a keble. Hogy meggörnyed a sötét, elhagyatott kamara földjén.”⁶² Másutt: Margit „gyenge tagjai mint csontváz lötyögnek a bő, nehéz köntös alatt, arccsontja is kiütöközött, egykor szelíden gömbölyded arca beesett.”⁶³ Ebbe a képzeletkörbe illeszkedik a halott nővér teteme, melynek lemosását, öltöztetését Margit végzi. A holttest látványa megrázó: „Amikor . . . körülállva a dohos ágyat, felemelték a szegény soror takaróját, már szinte csak csontvázat találtak a szalmán. Csontvázat, melyre rátapadt a sárga bőr. Az aszott koponyából megtörtén derengett a nyitott szemek üres tekintete. Keze a mellén feküdt, melyről régen elsorvadtak az emlékek.”⁶⁴

Margit első ízben szembesül a halállal fizikai valóságában, nem véletlenül keres medenéket éppen Jézusnál: „Gondolatban sorra csókolta a tövises és szegek ütötte, vérző sebeket, a száználmas megkorbácsolt tagokat és a mellkas dermett bordáit.”⁶⁵ Midőn Csenge arcul vágja Margitot egy piszkos, vizes ronggyal, a hasonlóság, az egység terengés kitéljesedik: „Megkorbácsolának, vállamra bíborpalástot terítének, fejemre töviskoronát nyomának, arcul verének és leköpdösének”⁶⁶ – örvend Margit, s ezzel végképp eggyé lesz az óhajtottal.

A fentiekből eredően hangsúlyos szerepe van némely ismétlődve előforduló emberi testrészeknek, a szemnek, az arcnak, a homloknak, a kéznek, ill. karnak és a fejnek, mely részletek szintén Jézusra utalnak. Például a sötétben lopakodó, torkoskodó Bernáldából csak az arca, a szeme és a keze dereng fel. „A sápadt, ráncos arc, a csontos kezek terengő fehérsége, a szempár sötét szene ismét felvillant az fekete védom redőiben.” A megjelenő figurák hangsúlyos része a *szem*. Természetesen ez is az istenséggel függ össze, hiszen „Isten mindent lát a tavasi bárányfelhőkkel ékes égből”. Ismétlődő, visszatérő motívum a szem, és a cselekvések nagy részét a látással kapcsolatos igék fejezik ki (lát, néz, bámul, tekint, pillant, a tekintetét ráfűggeszti, felnyitja a szemét, körülhordozza tekintetét, kerekre nyílik a szeme, kitágul a szeme, lesütí a szemét, felles, oldalról néz rá, szétvisszlat a tekintete, nyitja el rémülten a szemét stb.). Katerina soror szemei „két izzó szénparázs”, melyek elől semmi sem maradhat rejtve, Margit „szelíd gyermekszeme” „kissé szomorú, néha elboruló, néha meg felgyulladó, nagy barna szem”, máskor meg „a kislány szeme még jobban kitágult, s elmerült a messzeségbe. Mintha a fehér falon akart volna túllátni”. A szem állása, a tekintet iránya üzenethordozó. A lesütött tekintet többnyire a jézusi alázatosság megjelenítője, de a képmutatás eszköze is lehet. A sororok lesütött szemmel vonulnak a templomba, Alincsa viszont „úgy akart viselkedni, mint akit nem fű kíváncsiság, lévén a kíváncsiszkodás bűn. Ezért lebiggyesztette az ajkát, lesütötte a szemét, s bő ruhaujjaiába dugta kezét, ahogy az öreg Katerina soror szokta”⁶⁷. A behunyott vagy ragyogó szem szereplőtől függetlenül az elragadtatás jelzője kezdve a tébolyult Mikától

Margitig. Gyakori a szenvedés, a fájdalom érzékeltetése is a sírás, ill. a könnyező szem által.

A krisztusi fehér, vértelen *homlok* több ízben megjelenik, nemegy regényalaknak a tulajdonsága. Béla király egyik legjellemzőbb vonása ez. Mert keresztény uralkodó, az égi király földi helytartója (mint ilyen Margit álmaiban és látomásaiban gyakran Jézus helyett ill. mellett áll) a harmadik rend tagja, akinek kedvenc tartózkodási helye a kolostor, s akinek viharos, megpróbáltatásokban gazdag az élete, hiszen a pogányság elleni küzdelemben két gyermekét feláldozza, s mindhármat elveszíti. A fehér homlok tehát nemcsak a vérségi köteléket jelzi apa és leánya között. Margitnak mint Jézus jegyesének természetesen fehér a homloka: „És homloka is hasonlított Bélához: magas, sima, elefántcsontszerű, finom homlok” vagy később: „sima, fehér kis homlokán, akár az apjéén, mely függőleges ráncok húzódtak.” A beteg ártatlan kisfiúnak, Istefánnak, aki Margit földi vőlegényének tartja magát, ugyancsak „szép sima, fehér homloka” van. Így bontakozik ki előttünk a gyermeki szelídségű, szűz, égi király, Jézus.

A VIII. század előtt a keresztény művészetben a Szentháromságot háromarcú, egytestű istenfiguraként ábrázolták. Jézus, „szelíd, szomorú *arca*”, akár egy többarcú figura fontos összekötő elem Kodolányi regényében. Katerinának „sápadtan, soványan” világít az arca, az apácák „fehérű arccal” vonulnak, Olimpiádisz fohászzkodásában az arc áll a központi helyen: „Tedd ézössé az én uram ölelése helyébe ciliciom ölelését, az ő arca helyébe Jézus urunk arcát.”⁶⁸ A bűnös Csengét egy arc nyugtalanítja: „Ott lengett előtte Margit nagyszemű, mosolygó arca. A sápadt, sovány, átszellemült arc. Nem tudott szabadulni tőle, hiába hunyta be vagy nyitotta ki a szemét, hiába forgatta erre-arra a fejét. Üldözte, hívta, kérte ez az arc, mosolygott ez az ajak, sugárzott ez a szem.”⁶⁹ Margit és Béla király kapcsolatában többek között ez a testrészt is közvetíti, amikor a lány újra meg újra rámosolyog apja „eltévedő arcára”. A halott Béla király nyugalmát, megterését pedig ismételtlen az arc attribútumai jelzik: „Arca visszanyerte elefántcsont színét, szeme békésen behunyva, ajka szelíden hallgat, egész alakján megbékélés, nyugalom, az örök álom szelídsége dereng.”⁷⁰

A szem, a homlok és az arc együttese a *fej*, mint Krisztust helyettesítő motívum más-más helyzetben, több ízben felbukkan. A regény első fejezetében az álmát mesélő Margit fejét a vánkosba fúrja, máskor Olimpiádisz ölébe hajtja vagy apja térdén nyugtatja, s megpihen, mint „a futó, s boldogan hajtja fejét a fényös várasban székelő Isten nyugtató ölébe”⁷¹. A lehajtott fej akár a lesütött szem az alázatosság szimbóluma, amint az a cellák fészületén megmutatkozó „lehajtott töviskoszorús fej” példájából is kiviláglik. A keresztény művészetek szimbolikája szerint Krisztus szenvedésének eszközei közt fejek és kezek utalnak a kínszokra. Szépen megerősíti ezt Kodolányi regényében a magasra emelt fej, a bűnös büszkeség hordozója: „Csengé magasra emelt fejjel, merev arccal vonult át az udvaron.”

S végül érdemes kitérni a *kéz* szerepére. A Szent Katerina-kolostor feszületeiről „mindenünnen mereven tárta szét megkínzott karjait a lehajtott fejű Jézus úr”⁷². Az a Jézus, aki Margit látomásainak, álmainak központi alakja, a kéz, amely magasba emeli a vágyakozót. Az első Margitot a fekete halál emelte a karjaiba, a második pedig „szétterjeszti karjait, mintha várná, hogy két erős, boldog kar a hóna alá nyúljon, s felemelje magasra, magasra.”⁷³ Vagy: „S amikor az ostyát felényújtotta Anselmus fráter, úgy érezte, két erős kar lenyúl érte, megemeli s viszi, viszi fel, a magasba, az egyház

boltozatáig, s ő repül boldogan és testetlenül, mint valamikor, régen, nem tudja, hol, s nem tudja, mikor.⁷⁴ A beteljesedés, Istenhez való megérkezés eszköze ez a kéz. A haldokló Margit utolsó víziójában „nevet és megint futásnak indul. A zene egyre erősödik. Könny buggyan ki a szeméből – már érzi, hogy hóna alá nyúlnak a jó, biztos, erős karok. – Emelj, magasra. . . Még! Még! – sikongja, és csiklandozva kacag.”⁷⁵ A kéznek áldásosztó, óvó, tisztító ereje is van. A megszállott Benedictából Margit kézrátétellel úzi ki az ördögöt, akár a Bibliában: „Margit lassan a karjára tette a kezét. Benedicta összerázkódott, s kimeredő szemmel egyenesen Margitra nézett. Így álltak egy-két hosszú pillanatig, s körülöttük hirtelen rémült csend támadt.”⁷⁶ A tatárok ágyasa, a féltőrült asszony Isten kezéről beszél, azután Margit kezét keresi: „Levev rólam a kezét s elejte. Prédául vete Tartarosz fajzatainak s ördöng hatalmának . . . Tedd a te tiszta kezeckédet a fejemre, s áldj meg.”⁷⁷ Béla király és apáca lánya kapcsolatában az összetartozás, a szeretet záloga a kéz kapcsolatteremtő ereje: „Béla fáradtan ül egy farkasbőrrel takart széken, Margit pedig térdre omlik előtte, és szelíden megcsókolgatja a kezét. A király rendesen Margit fejére nyugtatja jobbját, s így nézi hosszasan a fehér, megnyúlt arcot, az álmatlanságtól karikás szemet.”⁷⁸ Margit „vékony, kissé merev, töredezett körmű, többnyire piszkos ujjai” viszont a megkínzott, az áldozathozó Krisztus körmeit idézik. Zsuzsi néni leforrázott keze, Margit halványpiros, hólyagos karja, melyen „a piros foltoknak »majdnem olyan alakjuk volt, mint Krisztus Urunk kézsebének«” a cellák keresztjein lakozó Jézushoz, az „átszerezett, dermedt karok” emberéhez kapcsolódik.

A makroképek, a szókapcsolatok mellett a regényben egy gazdag, sajátos *hasonlatréteg* is van. Azokról a hasonlatokról van szó, melyekben *állatok, illetve növények* szerepelnek, s ezek szimbolikája révén a hasonlatok rendszere megerősíti, ismételten alátámasztja a műteremtő elvet, az alantas földi és a tiszta égi szféra küzdelmét.

Vétkekkel terhelt, esendő voltát Olimpiádisz egyetlen tömör megállapításba sűríti: „gyarló asszonyi állat vagyok”. Ez a lenti, a földi világgal kapcsolatos hasonlatcsoport fókuszsa, s a regény több helyén visszhangzik, nyomatékosít. A külvilágból jött Sára asszony, a kolostor vendége szinte ugyanúgy jellemzi magát, mint Olimpiádisz: „Én csak ostoba asszonyi állat vagyok.” A Nyulak szigetén Margithoz „sok szegény asszonyállat” fordul segítséget, bűneik bocsánatát remélve. A tatárok fogságába esett magyar asszonyokat, lányokat tatár asszonyok ölik meg, azaz „asszonyállatok” hasogatják szét koponyájukat. Kun Erzsébetről pedig a kolostor közvéleménye egyöntetűen megállapítja, nem más, csak egy „pagány asszonyi állat”. A gyermek Margit életében megrázó fordulópont a biológiai érettség bekövetkezése, annak a ténynek a felismerése, hogy a többi asszonyhoz hasonlóan ő is tisztátalanná lett: „Az asszonyi állat mind átesik ezen, most már nagy lány, leveti gyermeki alakját, mint hernyó a bábót, szárnya nő, változásai lesznek a Hold járása szerint . . . Így röndölle Isten bölcsessége, hogy az asszonyi állat teste tisztátalan legyen. . . Margit valósággal összetört. Szégyen égette az arcát, majd gyengeségének reménytelen tudatában elsápadt, s tehetetlenül tördelte ujjait. Hát hiába akart olyan lenni, mint Isten szentjei, hiába királyleány . . . Olyan tisztátalan asszonyi állat, mint a többi.”⁷⁹ Vagy másutt: „– Mi a test? Tisztátalan asszonyállatok vagyunk, anyám! – kiáltott fel remegő hangon a kislány s elpirosodott.”⁸⁰

A fentiek vonzatában a leforrázott kezű Zsuzsi néne „vonított, mint a csapdába lépett állat”, s később „úgy tartotta a kezét a soror ápolása alá, mint valami megsérült állatot. Esett madarat vagy félholt macskát”. A zárdabeli kislányok „éhesek voltak, mint a

hajnalban kieresztett csirkék. Sikongtak, kacarásztak, hadonásztak a szárnyukkal”. A Margitot vigasztaló Olimpiádisz „a széles csuhában még terebélyesebben elterpeszkedve, akár valami óriási kotló” telepedett a királylány mellé. Máskor a kislányok jó szokásukhoz híven „egy-egy sarokban összebújva, mint a didergő verebek, fecsegtek”. A besenyő Gyöngy büszkén táncolt Margit álmában, „apró lépésekkel forgott maga körül, mint a páva”. Mária paraszatyafi pedig „kétségbeesve forgolódott, mint tyúk a lovasember előtt”, amikor Margit a Nyulak szigetén elindult az árnyékszékét takarítani.

A világi bűnökre utaló *baromfi mellett kecske, borjú, kutyá, macska, ló, bika és disznó* képében is megtestesülhet a rossz, az emberi gyarlóság. Olimpiádisz megfogalmazásában a szertelen gyermek „játszódik, ugrabugrál, akár a kecske”. Ezzel összhangban „egy-egy kislány szökkenve lépett fel a lépcsőn, mint a kecskegida, akiből a tavaszi napsugáron kitör a visszafojthatatlan jókedv” vagy: „Istefán csak bólogatott, mint a kecske, ha sőt nyalatnak vele”. A nyűgösködő Margit Olimpiádiszhoz, a dajkához futott, „fejét egészen befúrta a soror ruhájának redőibe; s mint a szopó kisborjú, meg-megtaszigálta a soror derekát”. A kislányok mise után a konyhában „a sersistegő húsokat szaglászta körül, akár a mezőről hazafutó éhes kiskutyák”, a lustálkodó, heverésző Margit meg az orgonabokor közelében „néha kinyitja egy kissé a szemét, oly lustán, mint a napon heverő kiskutyá”. A Nyulak szigetére, az új klastromba érkezve a kislányok „zsvajogva foglalták el új ágyukat, és megszagolták a vánkost, takarót, mint a kiskutyák, s hamarosan levackoltak”, ugyanígy cselekszik némely soror is, midőn „lefekvés előtt kering, jön-megy, mint a vackoló kutya”. Csenge a templomban, mise alatt „az előtte álló zömök, fekete hajú, kunforma kislány vaskos hajfonatát babusgatta, cirógatta, mint valami kismacsát”. A klastrom konyhájában egy Jolánta nevű, ragyavert képű konyhai szolgáló is dolgozik, kinek „mindig folyt a szeme, mint valami vén macskának”. Csengének meg „visszahúzott, de mindig készen álló macskakörmei” vannak. A szilaj, engedetlen Alincsa Csenge, Virág és Gyöngy „mint a vad csikók a karámban, úgy futkostak, nyérteztek és illetlenkedtek” a világi élet után áhítóva. Nyilvános bűnbánatuk alkalmával „a novíciák gyermekes arca parázsként izzott, topogtak, mint a rettegő paripák”. A tatárok fogságába került asszony megrendülve meséli, hogyan bántak vele a pogány fajzatok, az ördög szolgálói: „Végigázolának rajtam, mint ronda csődörök, részöngön, röhögve, fennen lobogó tüzeiknél.” Máskor meg, Margittal vitázva a priorissa „hegyes orra felemelkedett, mint a paripáé, ha farkasillatot érez”. Olimpiádisz hasonlóan reagál, amikor híret veszi, hogy Margit esőben és piszokban az árnyékszékét tisztítja: „kiszaladt az esőbe, nehéz köntösét bokán felül emelte, s úgy ugrált át a vízen, mint valami háttasló”. Örszébet, Olimpiádisz lánya úgy figyel a körülötte történő dolgokra, „mint a ménesből most behozott ló”. Alincsa külsejének jellemző részlete az orra, hiszen életvágynak árulkodó jele, hogy „orrcimpái kitágultak, mint a jóvérű lóé”. A beteges Béla herceg termete (aki hamarosan meghal) ellenben az ideges paripáéhoz hasonló. Végezetül amikor Benedictát megszállta az ördög, a felolvasó nővér kezéből kitépte a kódexet, és „vadul nekiesett a földön heverő nagy könyvnek, tiporta, rúgta, mint a megvadult bika”. Az illemhelyet takarító Margitot Olimpiádisz végső elkéseregésében kigúnyolja, s „hangos szóval pörlekedett vele, disznóhoz hasonlított, aki szarban turkál, s ott keresi Istent”. „Itt csúszol-mászol, s túrod a piszkot, akár a disznó?” – kérdezi tőle.

A háziállatok mellett feltűnik néhány olyan élőlény is, mely a keresztény szimbolikában általában az ördög megtestesítője. Ilyen a *légy, a darázs, a farkas és a kígyó*. Amikor Kun

Erzsébet ígéretéhez híven Margitra és a sororokra bízta elsőszülött lánykáját, a nővérek „mint éhes farkasok a zsákmányra, vetették magukat a gyermekekre”. A Belzebub, a legyek istene rémlik fel, amikor a királylány a férje után áhítózo Olimpiádisz cellájába megy beszélgetni: „Véloma lebetegetésével megkísérelte néhány szemtelenül sütkérező és zümmögve szeretőző légy kikergetését. A betűző napsugár kévéjében, porszemecskék úsztak, mint aranyfüst.”⁸¹ Később: „Csak egy légy sírt keservesen valahol. Pókhálóba jutott, s egyre elhalóbb zümmögéssel jajgatta szerencsétlenségét, míg csak egészen el nem csült.”⁸² „Ördög légy képében is megkésértheti az embört” – hangzik el Olimpiádisz intése, s ennek következményeként a haláltól való félelmében Margit meglepedezik fogadalmáról: „Mint a légy, melynek keserves zümmögését itt hallgatta egyszer ebben a cellában, szűkölt benne a réműlet. Gyenge kis hang siránkozott benne: nem, nem, nem . . . nem akarom!” A tatárok ágyasa miközben balsorsát meséli olyan, mint a megszállott, s szeme „ide-oda szökdösött, mint a lepke darázs”. Alincsára apja udvarában „mint a darazsak a mézre, úgy zúdultak rá a tizenégy-tizenöt esztendőös legénykék”. Csenge viszont másfajta tulajdonságáról híres, arról, hogy „nyelve mar, mint a kígyó”.

A hal ugyan köztudottan Jézus és a megkeresztelt hívek jelképe, megjelenési helyei nemegyszer mégis a fenti, égi világ elárulására céloznak. Amellett ugyanis, hogy a sororok egyik fő tápláléka a hal, a torkos Bernálda nem elégszik meg a részével, titokban még lop belőle. Amikor Margitra új lábbelit erőszakolnak, mit sem törődve a lány érveivel, a saruk úgy sorakoznak a raktárban „mint tátott szájú harcsák döglött sokasága”. Ennél is jellemzőbb azonban a megöregedett Olimpiádisz priorissa képe: „Meghízott, szalonnás, pecsenyész ábrázata hasonlatos lett a halaskofákéhoz, akik a pesti Duna-parton harsányan kínálják vergődő halaikat.”

A hasonlatok és szókapcsolatok egy másik csoportja a *krisztusi közeg jegyeit* hordozza. Elsősorban azokra gondolunk itt, amelyekben madarak szerepelnek, a *madár* ugyanis az eget és a holtak égbe szállott lelkét jelképezi. A költöző madarak pedig, melyek a megfelelő időben visszatérnek, a feltámadást és az Isten szavára hallgató híveket jelentik. Az ég felé szálló madár a keresztény művészetben a Krisztus kereszthalála által megváltott lelkekre utal. Ezért van Margitnak „madárszárnyként remegő keze” s „fecseg, mint a vidám fecske”, mint ahogy elődjének, a néhai Margitnak is olyan a „vidámsága, mint a kis főske”. A Nyulak szigeti kolostor ereszén „fecskék fecsegnek”, s „a vén tölgyek sátoros koronáin madarak fütyörésztek” s a cantrix „ezúthangja magasan szállt a vele éneklők tömegéből, mint pacsirta a napfényes mezők felett”. Margit új térdeplőjén „kis angyalfejek és szőlőfürtöt csipegető madarak voltak”, Benedicta pedig „madár-Margitá”-nak becézgeti a királylányt.

A madarak mellett hasonló funkcióban fordul elő a *méh*, a *bárány* és a *kutya*, azzal a megszorítással, hogy az utóbbi mindkét szférához tartozhat. A tölgyfák alatt hímző apácákat méhek döngicsélik körül, ugyanakkor Margit „hangja halkán, vékonyan zümmögött a nagy, boltíves teremben, mint a méh”. Egyértelmű a bárány motívuma, amely mint Isten Báránya (Agnus Dei) köztudottan Krisztus, az áldozati bárány, aki elveszi a világ bűncit. Így szorult Béla és családja Trau városába a tatárok gyűrűjébe: „Mint a birkák az égő akolban szorongánk és kesergénk.” Másutt, „a tavasi bárányfelhőkkel ékes ég” alatt Margit „keze önfeledten simogatta a puha pázsitot, mintha valamely szelíd, kedves állat gyapját simogatta volna”. Midőn pedig Anselmus fráter a bűnről prédikált, „a kislányok úgy sírtak, mint a bárányok”. Olimpiádisz leánya, a naiv Erzsébet „vaskos,

bárányszelíd” leány. A kutya nemcsak hűségszimbólum, hanem azokat az isteni tulajdonságokat is jelzi, amelyeknek részük van a megváltás eltervezésében (igazságosság, béke, irgalmasság). Ezért van János fráternek kutyaorra, a testvérháború végén meg „a kopasz szerzetes vidáman forgatta a fejét, mint az öreg kutya, ha kedves gazdája hosszú távollét után hazaérkezik”. A tatárok prédájává vált asszony „nyüszítve, mint az eltiport kutya, kúszott Margit lábához”, Istefán, a kisfiú „ragyogó bogárszemét, mint valami kiskutya, rászegezte Márgitra”, aki maga is „olyan, mint egy juhászkutya . . . cafatokban fityeg róla a sár”.

A hasonlatokban, szókapcsolatokban előforduló *növények* az isteni szféra szószólói, megjelenítői. Margit „aranyverág”, „keráli tűkéből bimbóza”, „Világ világa, virágnak virága”, akinek szellemi fejlődését Anselmus így jellemzi: „nagy küzdelmek, vívódások közepette bomlik ki Isten szépséges virága”. A ciliciumot kérő Margit gyenge teste „olyan volt, mint a sötétben nőtt virág”. Nyaka, töredezett körmei akár a virágszirom. Olimpiádisz nagydarab, kissé együgyű leánya, Őrszébet meg „csak mosolygott, mint a mezei virág”. A gyermekien együgyű Margaréta soror: „Kövr, párnás képe, mint a hamvas gyümölcs, szép barna szeme, mint a dió, kicsiny, vékony szája, mint a vadrózsa bogyó.” A misére vonuló kislányok „olyanok voltak, mint egy-egy lengő bokor”, a szolgáló kezét leforrázó Margit pedig vétkét bánva „még erősebben rágta most a kezét, mintha édesgyökeret rágott volna”.

A klastrom udvarában „lila orgonabokrok virágoztak, és cifra fecskefarkú lepkék meg zümmögő méhek szedegették a mézet”, s Margit „elbámulta a dús orgonafürtöket, a lepkék villódzó táncát, a szorgalmas méhek sürgés-forgását”. A Szent Katerina-kolostor udvarán diófa áll, a Nyulak szigetén tölgyfák vannak. Az utóbbi „súlyos, faragott tölgyfaajtó”, kapu formájában is előfordul, s nemcsak a klastromban, hanem a királyi lakosztályban, a budai palotában is. A dió Szent Ágoston szerint Krisztus jelképeként fogható fel. A zöld, keserű burok Krisztus földi szenvedéseire, a kemény csonthéj a kereszt fájára, a benne rejlő mag pedig Krisztus isteni, életet adó természetére utal. A tölgy keménysége révén az erő és az örök élet fája. A keresztények Krisztusnak és Máriának szentelték. A hóvirág és az ibolya, a remény és az alázatosság virágai. A lila ibolya Krisztus szenvedéseire és mennyei országra is utalhat. Mindkét növény nyílik Boldogasszony szigetén.

Az egyes szavak, a színek hálózata talán még a fentiekől is jellemzőbb vonása Kodolányi regényének. Szó sincs fekete-fehér regényvilágról, amint azt a tematika ismeretében hinni lehetne. A kép árnyaltabb, a *színszimbolika* nyomon követésével szépen kimutatható a két szembenálló érték kategória, még akkor is, ha egy-egy szín (fehér, fekete, piros, zöld) eltérő jelentésben ugyan, de mindkét világban előfordul.

A *fehér* a gyász, a halálba való átmenet színe. Ugyanakkor: „A fehér abszolút csöndként hat a lelkünkre . . . Ez a csönd nem a halál csöndje, hanem élő lehetőségekkel telített . . . Egy vajúdó örömmel teli semmi, jobban mondvá, egy minden születés, minden kezdet előtti semmi.”⁸³ Az időtlenség megfelelője is lehet. A keresztény szimbolika a tisztaságot, az ártatlanságot, a győzelmet, a tökéletességet és az isteni fényt azonosítja vele.

A fehér szín egyrészt a *fehér halál* megtestesítője. „Kívül *fehérre festett koporsók*, belül undokság és fertelem” – állítja Margit társairól és önmagáról. „És azki csak mondja, de nem cselekszik, olyan mint ama fehérre festött koporsó, melyben undokság és dohosság vagyon” – szól másutt. Az Anselmus prédikációját hallgató apácák „arcukra szorították

sovány, fehér kezeit és megrázkódó testtel zokogtak”. A tatárok ágyasa megkeresi ugyan Margitot és elmeséli hányattatását, ám bevallja, visszakivánczozik a tatárok közé. Margit áldása nem tud megtisztító erő lenni, hiszen ő maga sem hisz benne, a nő meg eleven holtként, elveszett lélekként távozik: „csapzott, sáros, fehér alakja elveszett az esős félhomályban . . . Margit fehér volt”. Margit is a korai halál jegyét viseli magán, mert „a homlokkötő és fehér fátyol halotti lepelként fogta körül nem kevésbé fehér arcát”, akár öccse, Béla herceg, aki „szép, fehér arcú fiúvá serdült”. A testvérháború idején Margit ereje, kitartása fogytán van, s „napról napra fehérebb”.

Ugyanakkor a *megtisztulás, az újjászületés, a feltámadás* színe is a fehér. Ez a fehér a ragyogásig fokozódhat. A középpontban a feszültség és Jézus fehér teste áll. Ehhez kapcsolódik egy jól kitapintható vonulat. Az ébredő Margit homloka, karja fehér, a sororok „fehérlő arccal” imbolyognak, a cellák és a kapitulumház falai fehérek, a novíciák fejét fehér fátyol takarja, az apácáknak fehér homlokkötője, fehéren lengedező kappája, véroma van. A Nyulak szigetén „frissen fehérlő épületek” fogadják az érkezőket. Vízkereszt napján „leesett a hó, megfehéřült a fekete, sáros, ködös világ”, majd később „lassan-lassan előringott a Gyermekek, aki karácsonykor született. Kis fehér ingében, mosolyogva tekintett rá, szemze szelíd és vidám volt, kis kezei fehérek”. Boldogasszony szigetén „a Szent Szűz faragott, fehér kőszobra” őrködik. Margit fehér teste gyakran kerül az elragadtatás állapotába, s egyik alkalommal társnője ijedten látja, hogy Margit feje fölött „fehér égi fény villog”. Jézus közelében Margit „arca túlvilágian átszellemült és fehér volt, mint valami jelenésé”. A cseh király elé készülő királynő pedig égi jegyesére gondolva megmutatja magát, fehérbe öltözik: „A sok fehér redő közül fehéren ragyogott ki sápadt, finom arca, de annál sötétebben szokatlanul nagy, égő, barna szeme. Fehér volt kicsiny, vékony keze is . . . Fehér alakjuk könnyedén suhan a homályos folyosón, s megvillant a besütő napfény sugárvéveiben. Margit karcsú, hajlékony, lengedező alakja tetőtől talpig hófehér volt.”⁸⁴ A találkozás után Margit a templomba siet: „Ott állt a nyári alkonyat hűvös félhomályában a hófehér alak, mintha márványból faragták volna, lázasan ragyogó szemét a feszületre szegezte, viaszfehér ujjait szorosan összefonta, arcán földöntúli elragadtatás és boldogság fénylett.”⁸⁵ Béla és István háborúja megviseli a királynőből lett apácát, amikor azonban elű a békétlenség, életkedve visszatér, hite megerősödik, s az út amelyre sokáig képtelen visszatérni, ismét átjárhatóvá válik, újra láthatja a „fehér szárnyú, szikrázó angyalok légióját”. Ahogy távolodik Margit a földi világtól, úgy fokozódik fehérsége, „mint fehér árnyék” suhan a folyosókon. Mikor már révületben él, s az égi szféra közelében telnek napjai: „vakító fényben járt, égi zenét hallott, hófehér seregeket látott”. A haldokló Margit látomásában „ragyogó köntösű, hófehér lelkek” díszenek, a halott király tetemét pedig „holdfényhez hasonló ezüstsugárzás” lengi be.

A fekete a gyász, a halál, a világmegvetés és az alázat szimbólumaként szerepel a középkorban. A fehérrel azonos értékűnek tekinthető ellentétes szín. „A fekete gyász azonban fájdalmasabb. A fehér gyászban van valami messianisztikus. Jelzi, hogy a kijelzés csak ideiglenes, hogy az ürességet be kell tölteni . . . a fekete gyász reménytelen.”⁸⁶ De a magot befogadó termőföld is fekete. Mint ilyen a kezdet színe is lehet. Minden vallásban a teremtést megelőző fázis. Így a Bibliában is. A fekete színnek ez a kettős vonulata regényünk esetében is érvényesül.

Béla király lányának fekete bársonytakarója van, fekete a kolostori öltözék (fekete vélom). A klastrom folyosói sötétek, homályban derengenek, a templomban „ködlő fényvel” égnek a gyertyák. Az öregasszonynak, aki elsőként fordul segítségért a csodatevőnek tartott Margithoz, „nagy, sötét” szeme van. A regény harmadik részében Margitot felavatják, „megfeketézik”, ekkor válik teljes egészében Jézus elkötelezettjévé. Béla király, a harmadik rend leendő tagja fekete dolmányt visel, hat fekete ló vontatja fedeles szekereit, paripája is fekete csödör. Margit eszményképe Szent Ferenc, hozzá hasonlóan „szerettem lenne elvonulni sötét erdők mélyébe, meghúzódni remöte módjára egy barlangban, falevélbe öltözni, bogyót és erdei szedrőt enni, madarakkal, fákkal társalkodni, vadakkal ösmerkedni”⁸⁷ – vallja be apjának. Margit menedéke a „sötét egyház”, s éveken át „a magányos éjszaka sötétjében” él. A fenti esetekben a fekete a kezdet, a mennyei világba való átlényegülés folyamatának a színe. Ez az útja annak, hogy isten szépséges virága megvívja a maga küzdelmeit, mielőtt kibomlana.

A legtöbb esetben azonban a fekete a sötét erő, a gonosz színe. Kezdődik ez Kormossal, a kolostor fekete kiskutyájával, a kislányok kedvelt játszótársával. A keresztény szimbolikában a fekete kutya a hitetlenséget jelképezi, a fekete kecske pedig, amely később jelenik meg a regényben, az ördögre utal. A pogánykodó kun kislányok haja fekete, a besenyő Gyöngy meg egyenesen hollófekete. Kun Erzsébet „csibehúsú, fekete hajú, fekete szemű” asszonyka, leánya a kis Erzsébet „kissé kunszemed, fekete gyermek”. A bűn árnyát is jelzi a fekete vagy a sötétség. Benedicta Ákos úrra emlékezve éjszakánként „a kétségbeesés fekete örvényében bukdácsolt”. A kis Istefánra féltékenykedve „szeme sötéten ragyogott” s „irigység sötétlett” az arcán. A tatárok ágyasának „karikás szeme” van, „arca sötét és komor”. Margit „elsötétült arccal futott a királynéhoz” segítségért, amikor tudomást szerzett Ottokár házassági tervéről. Később, midőn István herceg Béla ellen támad, a királylány szögekkel kivert saruban jár, s „kapcájában vastagon feketélt az alvadat vér”. A bűn árnyékában a klastrombeli feszületből „csak egy sötét folt meredezett”, másutt meg „feketén meredezett”, s Jézus teste olyan, mint „a valóságos, igazi hulla”. Jellemző Margit bűnbeesése, amikor a kettős erkölcs hatására meghasonlott királylány megbocsátás helyett „lassan, lassan sötét dühbe ringatta magát”. S ekkor a pokol fekete képe nyitja fel Margit szemét, „feneketlen, fekete barlangot” lát, „koromsötét üregekből fekete, lopátájú, kecskelábú ördögök” futnak elő, füst örvénylik. S amikor Margit a konyha kormos edényeit tisztítja, a világ, a természet elsötétül, hiszen mindezit dachból, az undorral küszködve cselekszi, nem őszintén és tiszta szívből: „Állhatatos, konok őszi eső hullott, a hegyekről köd gomolygott, az ég sötét volt és vigasztalan. A fák szomorúan hullatták elfonnyadt leveleiket, a kedves orgonabokrok megfeketedtek.”⁸⁸ Boldogasszony szigetén az ördög által megfésértett Margit szeme alatt „sötét karikák támadtak”. Álmában fekete szárnyak, „nagy, fekete, messze kiterjesztett szárnyak” képében kísérti meg az ördög. Reggel „egy nagy, sötét, vastag éjszakai pillangót”, pávaszemes pillangót talál cellájában, melynek még a vére is fekete. A következő kísértés: a klastrom fekete macskája megkölykedzik. Kölykei közül „az egyik egészen fekete, mint az ördög”. Később Margit ismét nehéz álmot lát, melyben „hatalmas, fekete macska lépett be a cellája ajtaján”.

Kibontakozik a fekete világ képe. Karácsonykor „csak a hó nem akart lehullni a fekete világra”. Az élet „sötét gyilkos mocsár”, ill. „nyomasztó, sötét, ködös álom”. Margit álma indukálja a fenti végkövetkeztetést: „S amint feltekinték, látám a nagy messzi várat nagy

tündöklésben, környülfogván verágos, erdős ormokkal, s az ég kék vala, és mégis mintha az egész világ környös-körül fekete lőtt volna.⁸⁹

Központi motívum a „fekete halál”. A fekete, bűnös világ fekete halált érdemel. Az első Margita halála Margit látomásában erősen elsötétített kép: „Fekete lepelben, fekete képű, fekete kezű alak. Nem lehet tudni, ember-e vagy asszony. Ott ül az ágy fejénél, senki sem látja. Csontos karjaiban ölelve tartja Margitot. A kis beteg arca is fekete, keze is fekete. A szeme is az, az ajka is. Liheg, de nem tud szólni . . . Így vitte el Margitot a fekete halál.”⁹⁰ A halálról szóló felolvasásokat hallgatva az idősebb sorok és Margit arca elsötétül. „A te testődön tetszik setét ösztövérség” – hangzik el, s Margitban ismét felidéződik ismeretlen nénje, akit a fekete halál ragadott el: „Tisztán s elevenen látta azt a *másik* Margitát, amint egyre sűrűbbre, majd feketébbre válik szép, fehér, szenvedő, könnyörgő arca. Feketék a kezei is. Aztán a fekete alak lehajol, s magához öleli a haldoklót. S most ott fekszik feketén a fekete koporsóban, vörös és fehér virágok között, homlokán koszorúval és keskeny, halotti aranykoronával.”⁹¹ Nem véletlenül jelenik meg a fekete szín a tatárok ábrázolásakor: „Szubbotáj arca fekete, mint a cserzett, megvéhnedt bőr.” Sára asszony meg a „fekete pofájú, fekete májú” kun Alprát emlegeti. Az apokaliptikus egyik lovasa rémlik fel az ő képükben.

A piros színnek a legmélyebb a kapcsolata az étellel. Kettős vonulata van a hozzá kötődő szimbolikának. Egyrészt az élet, a szerelem, a szív, az egészség, a mennyei ragyogás, a szeretet, Krisztus vérenek, vértanúságának a megjelenítője, másrészt a láng, a vér, a harc, a hatalom, s nem utolsósorban a vak szenvedély, a pokoli erő, a pokoli tűz jelképe. Mefisztofelész, a pokol ura, vörös köpönyeget hord. A piros szín ennek megfelelően többretegű jelzettel szövi át a regényt.

A földi szférához az egészség, az életerő, a hatalom, a szerelem s nem utolsósorban a bűn, a pokoli erő színeként kapcsolódik. A néhai Margit „kedves, szép kislány vala, piros, mint a vér, fejr, mint a hó”. Az élet piros vér, melyet a halál megdermeszt. A piros, kipirult arc az erő, az élet hirdetője. Piros arca volt Olimpiádisz Tamás nevű férjének, Margit arca is kipirul örömeiben, izgalmában vagy a munkától, Olimpiádisznak „pirosposztság, gömbölyded arca” van, de Kun Erzsébet képe is „pirosbarna”. Örsébet, Olimpiádisz lánya még jobban illik a sorba, arca „kerek, pirosposztság”, szája „finom, piros, kicsiny gyümölcs”. Judit „vaskos, piros ajkai” viszont az életerő mellett már az érzékiség birodalmát, a bűn hatalmát idézik meg. Az Árpád-nemzettség színe a vörös, vérpiros Árpád-zászlókkal vonul be Béla a klostomba, vitézei piros dolmányosak, a királynő sötétvörös ruhát visel, István királyfi „bíborpiros dolmányban”, piros csizmában parádézik. A nyugatiak a „vér emberét” látják Bélában. Az álombeli Virág piros arccal nyargal, Gyöngy meg piros ruhában táncol a menyegzőn. A tenger szörnyei Margit víziójában piros sziklákon henteregnek, s ez már az ördögi kör pirosítása. Jellemző a piros arc, mint az elkövetett bűn, ill. a bűnös gondolat kifejezője. Margitot „pirosság” önti el a nyakáig, mikor a testi szerelemre gondol. Máskor a „düh pirossága” remeg az arcán. Olimpiádisz arcát gyakran színezi „a harag pirossága”, főleg, ha a piszkos Margitot látja. A szentként tisztelt királylányhoz fordulók közt van egy fiatal polgárosszony, aki „vérpírosan beszélt valamit borról, síposokról, táncról, megszagattott ruhákról”. Ugyanígy a cseh királlyal való házasságának már az elgondolása is vérpirossá teszi Margit arcát. A lány vérpiros akkor is, mikor először fedezi fel magán a női érettség jeleit. A középpontban mindenképpen a vízió pokolképe áll, itt ugyanis „minden teremben vérvörös fény” lángol,

hatalmas máglyák égnek, a tüzes rostélyokon emberek perzselődnek, „úgy pirultak és tekeredtek, mint a konyhán a halak”. Béla király vállán „vörös palást” izzik, homlokán „sisteregve vöröslő” korona, a királyné nyakán pedig „rubint helyett öklönyi eleven szén” villog.

A piros, ill. vörös szín másfajta is lehet. A szeretet, a jézusi vér és önfeláldozás színéként eleveníti meg a regény egy másik rétegét. A kolostorba vonuló királylány kezére csillogó, piros szárnyú lepke száll, amely „ragyogott, villogott, mint a pipacs”. A Szent Katerina-klostromban, Margit cellájának az ablakán „vöröslő fénnel” hullik be a napfény, de ott van ez a szín a „piros és kék” máriaablakon is. Míg a föld vonatkörét a piros arc, addig az égiekhez való tartozást a vörös szem jellemzi. Így ritka kivétellel mindegyik apáca szemhéja veres, tekintsük akár Katerina „megvörösödött héjú” szemét, Olimpiádiszét, a felolvasó sororét, Margitét vagy a „vörösre sírt szemű” apácákét, akik a haldokló Margitot ápolják. De vörös színben játszik Zsuzsi néne leforrázott keze, s avval párhuzamosan az égi jel, Margit „tűzpiros” kezecskéje. Az égen „pirosan meg hóféhéren” szállnak a felhők. Nem mellékes mozzanat az sem, hogy Margit térdeplőjén éppen piros bársonyvánkos van. A Nyulak szigeti klostromba is „piros, nyári alkonyaton” érkeznek meg a sororok, s „a sziget vörös, rőt tölgylevelei” alatt sétálnak. Istefán, a beteg kisfiú azt tervezi, hogyha majd felnő, aranyos fegyverrel és piros paripával visszaveszi Batu kántól Béla király piros sátorát, elveszi Margitot feleségül „és lakozunk atyád piros sátorában, s élünk boldogan”. Margit a templomban „szemét az öröklámpa libegő, piros fényétől megvilágított hatalmas feszületre” függesztette a „sötétvörös kőkokácakon” állva. A feketéllő feszületek tövében meg „mint eleven vércsepp” ragyog a kis piros örökmécs. Béla herceg hirtelen halálát szintén ez a szín jelzi. A halálhírt hozó János fráter „kopasz feje vörös”, a lenyugvó nap „fénye egyre szomorúbb, egyre rőtebb. S végül nagy tűzgolyóvá dagadva, szinte hull, sokáig maga mögött hagyva még emlékeztetődül a piros felhőket”. Margit fehér hátán kék meg vörös csikok húzódnak, akár Csenge hímezésében a kék és piros fonalak. Másutt meg: „csupa seb volt a fehér bőr, kék és vörös folt a kiugró csontok bütýke”. Az atya, a fiú és a szentlélek színei ezek. A megviselt Margit „piros meg zöld karikákat” lát maga előtt, a testvérháború idején pedig kék-zöld kígyók tarkállanak a felsőkarján.

A *zöld* Kodolányi regényében is a tavasz, a feltámadás szimbóluma és a halhatatlanság reménye. Margit vízióiban, álmaiban visszatérő elem az „erdőkkel koronázott” hegy, s környezetében is látni „tavaszi pompában zöldellő” ormokat vagy „a hegyek kövér erdőkkel borított” gerincét. Béla herceg halála előtt Margitot a tölgyek „aranyzöld” levelei s a „zöldes fényű” ég ragyogja be.

A zöld szín sötét árnyalata lehet földközeli, pokoli, démoni. Sára asszonynak „nehéz, sötétzöld” ruhája van, a testi szerelem dolgairól beszélgető kislányok pedig egy csodálatos zöld kenőcsről suttognak, melyet kun vénasszonyok kevernek, s aki bekeni magát vele, azt elragadják az ördögök, de utána olyan, mintha összetörték volna. Az ördög kenőcse ez.

A *kék* a tisztaság, az igazság, a hűség értékkategóriáit testesíti meg. A fehérhez hasonlóan az e világból való kilépés színe, a felszabadult léleknek az Isten, a fény, az arany felé való szárnyalása. A középkor festészetében az Istenanya gyakran kék köpenyben jelenik meg. A fekete, a fehér, a piros és a zöld köreitől eltérően a kék csak az egyik oldal erővonalaihoz kapcsolható. Akár a szürke és a barna, a kék szín is a mennyei, égi világ sajátja.

Ezért van az, hogy Margit látomásaiban az ég „mélykék” tengerként nylik meg, a magas hegyek orma kék színben játszik, a magányos vércse pedig „kék levegőben” repül.

A Szűz Máriának kék selyemkötője van, de „égszínkék-öves” asszonyként is láthatjuk vagy szelíd mosolyú anyaként, akinek a „ruhája égszínkék”. A kolostorból távozó királyi pár alakja a „kék hegyekről alászálló” ködbe tűnik, ám midőn engedetlen lányuknak megbocsátanak, s ismét meglátogatják, „halványkék köd” úszik a város fölött. A klostrom lakói között több kék szemű akad, pl. a priorissa, Margit csodálója, a virágszemű Anna, Ágnes soror, Umberto fráter vagy Margaréta, a makonyi herceg szőke leánya. De „kék tekintete” és „búzavirág szín selyemdolmányja” van Ottokár, cseh királynak, a földi vőlegényjelöltnek is. Margit, a Jézushoz hű, a legzordabb időben is „kékre fagyott kézzel!” tisztogatja a halat, csikorgó téli hidegben halat meg ruhát mos, s „keze kékre fagy”. Béla király kék üvegkupából iszik, s amikor Béla herceg halálát követően Margit Jézus országáról beszél neki a leszálló alkonyatban a nagy, ólomkeretes, máriaüveges ablak „kék homályba” borul.

A *szürke* a holtak feltámadására, az újjászületésre emlékeztet. A középkori festők Krisztust szürke lepelben ábrázolták. Kodolányi regényében Margit elnyúlt fekete kappája szürkévé fakul. István és Béla viszálykodása idején Margit egyre vadabban bünteti testét, élete összeomlik, állapota megromlik, s „szürke árnyékhoz” hasonlatosan jár, arcát „szürkébe hajló sápadtság” lepi el. Az apját vigasztaló Margit „szürke kappája kőszoborhoz hasonlít”, olyan, mintha a Boldogasszony szigetén álló hatalmas kőkereszt Jézusnak a mása lenne. Mikor Béla király számot vet életével, s elhatározza, a kolostorba költözik lányához, „a hajnal szürkén dereng”. Élete utolsó stádiumában, amikor már csak vékony szálak, gyorsan múló pillanatok kötik Margitot a földi léthez, egyre gyakrabban találják ájultan, „szürkésfehér arccal” a templom kövezetén, végül „hamuszürkére” válik az ajka, felbukik és ágyban fekvő, agonizáló beteg lesz.

Az alázat és szegénység színe a *barna*. Maga a szín és dióbarna árnyalata gyakori kifejezője a kékkel és szürkével jelzett fenti világnak. Margit haja dióbarna, szemei barnák. A királyi család férfitagjai is hasonló vonásokat mutatnak. Béla hercegnek „dús, világosbarna” haja van, Istvánnak hosszú barna haja, az öreg királynak meg, akin Margit a dióolaj illatát érzi, dióbarna a tekintete. Benedictának „nehéz, barna haja van”, Anselmus fráter „erős pofacsontjain sötétbarna bőr feszül, s a szeme dióbarna”. Ágnes soror szeme alatt kis barna lencse díszik, Cecília szeme „meleg, barna”. Olimpiádisz „kerek, barna” arccal hallgatja Margitot, s a beteg kisfiú, Istefán „göndör, világosbarna” hajú. Vencelin comes, Ottokár embere „idős, nagy szakállú, dióbarna ember”, Marcellus fráternek meg „barna aszkétaarca” a legfeltűnőbb. Margit elgondolása szerint a gyermek Jézusnak „göndör olajbarna haja” van. A templom falán Jézus „barna szakálla a mellére borul, szelíd tekintete kivilágít a hosszú haj barna keretéből”. A Szent Katerina-kolostor celláiban „hosszú, nehéz, barna asztalok”, barna feszületek vannak. A kamra ajtaja, ahol Margit titokban korbácsolatja magát, „barnán súlyosodó tölgyajtó”.

A *sárga* kettős szín. A fent vonatának egyaránt engedelmeskedik. Gyakran az arany helyett áll, s mint ilyen a Nap, az isteni fény, az örökkévalóság színe. Fény, élet, fiatalság, erő, isteni örökkévalóság, ez mind aranysárga, mely az istenek színe. A földi királyé is lehet, aki isteni eredetű. A sárga az örökkévalóság színe, az arany az örök életé. Negatív értelemben az irigység, az árulás szimbóluma. Kodolányinál a hatalom, a bűn, a halál és az ördög jeladásának az eszköze is.

A hatalom színominája a bütykös orrú, sárga csizma. Ilyent visel Béla király (még halottas ágyán is), fia István, Ottokár, a cseh király, sőt a veszprémi püspök is. Az „irigység

sárga fenevadja” a tengerbeli szörnyek egyike a kis királylány álmában. Amikor Margit haragra lobbán, szemében „sárga fények” kígyóznak, ugyanaz az „aransárga fény”, ami Béla királyéban, midőn az indulat magával ragadja. Halála előtt a király arcszíne „sárgás”. A beteg Aloisia soror „dinnyesárga”, a halott Erzsébetnek meg „sárga, halálfejszerű” arca van. Mikor Margit Erzsébetet öltöztetni kezdi, kiemelkedik a háttérből a feszület, s a kiterjesztett karral függő Jézus, aki ugyanolyan „sárga, aszott, elkíszott” testű, mint a halott nővér. Másutt „a Megfeszített sárga, megtört, véres” teteme kerül az előtérbe. Az ördögtől megkísértett Margit „arca sárgás, ajka fakó”. Tartarosz fajzata a tatár Sejbán „sárga és vékony”. Az álombeli fekete macska, az ördög „sárga szeme” meg tüzesen villog.

Az égi szféra vonzatában tündöklük fel az aransárga. A klastrom súlyos falai „sárga fényben” melegsenek, a Nyulak szigetén pedig „a Nap aransárga fényvel” önti el a világot. Amikor Margitnak megbocsátanak szülei, és ismét meglátogatják, helyreáll a harmónia, s „a lehangyoló Nap aransárga sugarai tüzeket gyújtanak” a környék épületein. A kolostorba tért, megfáradt Béla király „elmereng a fakoronák csillogó levelein, a napfény aransárga pásztáin”.

Az *arany* a fentiek értelmében az utolsó stáció az égi világhoz való közeledésben, sőt maga az égi világ. De van egy másik, ellentétes irányú vonzata is, ez pedig éppen a földi királyhoz, a földi hatalomhoz tapadó ragyogás.

Margitnak, a király lányának aranytányérja, arany pohara és arany ereklyetartója van. A budai palotának aranyozottak a falai. A királyi család férfitagjai aranyos övet és kardot viselnek. Másrészt adott Margit, az „aranyverág”, akinek a celláját az ördögi kísértést követő hajnalon „a kora őszi reggel aranyos, mézes fénye” ragyogja be. Boldogasszony szigetén a „tölgyek alatt aranylő alkonyat” jelzi Béla herceg váratlanul bekövetkező halálát. A regény egészét beragyogja Margit istenképzete, a hatalmas úr a fényes várban, aki „ott ül magas aranszékön, aranykoronával a fején, aranybottal a kezében” s „akiből a fényesség árad a mend az egész velágra”. Óhozza, feléje fut a haldokló Margit: „Milyen kék a tenger, s milyen vörösek a sziklák! Milyen zöldek az erdők, milyen sárrarany fényvel tűz a Nap! Be kell hunyia a szemét, mert vakít . . . Fenn a hegyen ragyog a váras . . . Villognak a falai, szikráznak az ablakai.”⁹² Margit célbaérését is az arany jelzi: „Legottan ez szentségös színnek orcája csudálatos fényösséggel megfényösödék, és vala szemének alatta oly igen szép velágosság, mintha megaranyozták volna az ő orcáját a szeme alatt.”⁹³

Összegzésül levonható a következtetés, az ún. Krúdy-effektus nem csupán Krúdy regényvilágában működik, hanem mint műalkotó elv Kodolányi *Boldog Margit* című regényében is érvényesül. Valószínűleg Kodolányi többi regényeire is alkalmazható, s más szerzők, művek esetében is beválik, tehát általános érvényű szövetségsszervező eszköz, ennek egyértelmű igazolása azonban további elemzéseket tesz szükségessé.

FORRÁSMUNKÁK

1. Kodolányi János: *Boldog Margit*. Magvető, Budapest, 1964
2. Bori Imre: A Krúdy-effektusok. *Tanulmányok, 1977–1978*. 43–48. p.
3. Balázs János: *A szöveg*. Gondolat, Budapest, 1985
4. *Keresztény művészetek lexikona*. Corvina, Budapest, 1986

JEGYZETEK

- 1 Bori Imre: A Krúdy-effektusok. *Tanulmányok, 1977–1978.* 43–48. p.
- 2 Uo., 48. p.
- 3 Uo., 44. p.
- 4 Kodolányi János: *Boldog Margit.* Magvető, Budapest, 1964, 10. p.
- 5 Uo., 11. p.
- 6 Uo., 30. p.
- 7 Uo., 35. p.
- 8 Uo., 101. p.
- 9 Uo., 111. p.
- 10 Uo., 141. p.
- 11 Uo., 273. p.
- 12 Uo., 62. p.
- 13 Uo., 165. p.
- 14 Uo., 215–216. p.
- 15 Uo., 316. p.
- 16 Uo., 376. p.
- 17 Uo., 85. p.
- 18 U., 370. p.
- 19 Uo., 183. p.
- 20 Uo., 371. p.
- 21 Uo., 391. p.
- 22 Uo., 436. p.
- 23 Uo., 17. p.
- 24 Uo., 408. p.
- 25 Uo., 425. p.
- 26 Uo., 33. p.
- 27 Uo., 50. p.
- 28 Uo., 132. p.
- 29 Uo., 131. p.
- 30 Uo., 51. p.
- 31 Uo., 52. p.
- 32 Uo., 201. p.
- 33 Uo., 76. p.
- 34 Uo., 93. p.
- 35 Uo., 94. p.
- 36 Uo., 131. p.
- 37 Uo., 163. p.
- 38 Uo., 195. p.
- 39 Uo., 220. p.
- 40 Uo., 226. p.
- 41 Uo., 239. p.
- 42 Uo., 241. p.
- 43 Uo., 418. p.
- 44 Uo., 150. p.
- 45 Uo., 173. p.
- 46 Uo., 289. p.

-
- 47 Uo., 289. p.
48 Uo., 346. p.
49 Uo., 399. p.
50 Uo., 10. p.
51 Uo., 14. p.
52 Uo., 17. p.
53 Uo., 22. p.
54 Uo., 105. p.
55 Uo., 136. p.
56 Uo., 13. p.
57 Uo., 186. p.
58 Uo., 26. p.
59 Uo., 226. p.
60 Uo., 251. p.
61 Uo., 304. p.
62 Uo., 308. p.
63 Uo., 363. p.
64 Uo., 365. p.
65 Uo., 376. p.
66 Uo., 358. p.
67 Uo., 66. p.
68 Uo., 55. p.
69 Uo., 359. p.
70 Uo., 433. p.
71 Uo., 12. p.
72 Uo., 30. p.
73 Uo., 16. p.
74 Uo., 192. p.
75 Uo., 447. p.
76 Uo., 155. p.
77 Uo., 277. p.
78 Uo., 362. p.
79 Uo., 227–228. p.
80 Uo., 232. p.
81 Uo., 40. p.
82 Uo., 54. p.
83 Rječnik simbola
84 Kodolányi János: *Boldog Margit*. Magvető, Budapest, 1964, 313–314. p.
85 Uo. 317. p.
86 Rječnik simbola
87 Kodolányi János: *Boldog Margit*. Magvető, Budapest, 1964, 398. p.
88 Uo., 104. p.
89 Uo., 10. p.
90 Uo., 33. p.
91 Uo., 83. p.
92 Uo., 446. p.
93 Uo., 447. p.